

Unia Europejska
Europejski Fundusz
Morski i Rybacki

Wypoczynek nad wodą w gminie

DRAWSKO

Krzysztof Bogdanowicz

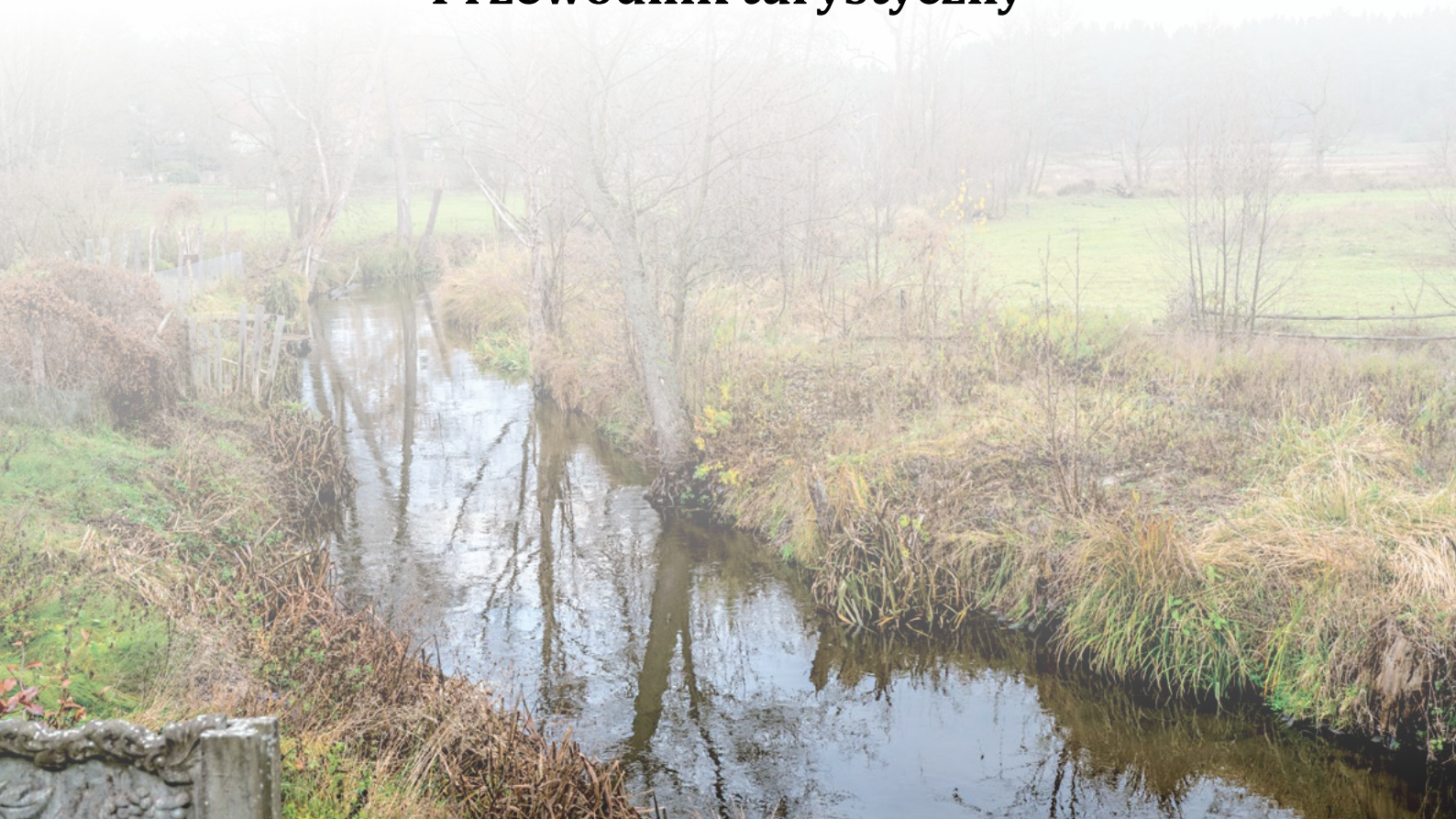

WYPOCZYNEK NAD WODĄ W GMINIE DRAWSKO

Przewodnik turystyczny

SPIS TREŚCI

INFORMACJE OGÓLNE	3
WALORY TURYSTYCZNE	5
SZLAKI TURYSTYCZNE	9
PRZYRODA	13
ZABYTKI I HISTORIA	19
RYBACTWO	41
LUDZIE I KULTURA	47
IMPREZY	51
INFORMATOR TURYSTYCZNY	57

Copyright by
Fundacja Centrum Aktywności Obywatelskiej
Tekst i zdjęcia Krzysztof Bogdanowicz
<https://www.facebook.com/kbogdanowiczfotografia/>
Przepisy na potrawy z ryb pochodzą z Poradnika Rybnych Warsztatów Kulinarynych
wydanego przez Nadnotecką Grupę Rybacką

Wydanie I, Szydlowo 2020

Wydawca:
Fundacja Centrum Aktywności Obywatelskiej
Wydawnictwo Kresy Zachodnie
ul. Krańcowa 2, 64-930 Szydlowo
www.rarus.eu, e-mail: cao@onet.eu

Opracowanie graficzne i skład:
Studio Projektu Graficznego „ART-WENA” Alicja Noska-Figiel
Piła, 64-920, ul. Hutnicza 24
tel. 501 186 165, e-mail: alicja@noska.pl, www.art-wena.pl

ISBN 978-83-958376-4-7

Publikacja współfinansowana przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego w ramach Programu operacyjnego Rybactwo i Morze oraz ze środków Fundacji CAO

Gmina Drawsko leży w północnej Wielkopolsce, na południe od Noteci, od zachodu granicząc z województwem lubuskim. Dużą część jej obszaru zajmuje Puszcza Notecka, największy w kraju obszar wydm śródlądowych, porośnięty borem sosnowym.

Gminę zamieszkuje 5869 osób, jej powierzchnia wynosi 163 km² (nie jest to wiele w porównaniu np. z miastem Piłą zajmującą ponad 100 km²), gęstość zaludnienia to 36 osób/km².

Ponad 75 % powierzchni gminy zajmują obszary trwale pokryte roślinnością, z czego łąki i pastwiska stanowią 12,50% powierzchni a lasy aż 62,50% powierzchni gminy. Przyroda gminy ze względu na położenie na obszarze Puszczy Noteckiej jest raczej monotonna. Na piaszczystych terenach puszczy rośnie przede wszystkim sosna pospolita i brzoza brodawkowata, żyją dziki, jelenie i sarny. Na skraju lasów i na łąkach spotkać można lisy i zające. Płynącą przez gminę rzekę Miałę zasiedlają bobry. W krajobrazie gminy wyraźnie zaznacza się Dolina Noteci pokryta kobiercem zielonych łąk.

Znaczna część terenu znajduje się w strefie chronionego krajobrazu oraz objęta jest ochroną jako obszary sieci Natura 2000. Wśród pomników przyrody jest 6 głazów narzutowych (granitów) na terenie Nadleśnictwa Potrzebowice (leśnictwo Drawsko i Kamiennik) i 3 drzewa, wśród nich dąb „Patriarcha”. Niewątpliwą atrakcją są liczne urokliwe jeziora: 13 o powierzchni do 10 ha oraz Piast i Długie – z lustrem wody w granicach 15 ha. Ich średnia głębokość nie przekracza 5 m. Większość jezior znajduje się w południowej części gminy, pomiędzy wsiami Kwiejce i Piłka. Obecnie zagospodarowane turystycznie są jeziora: Piast w Kwiejcach, Moczydło w Marylinie i Długie w osadzie Borzysko Młyn. Region słynie z bogactwa runa leśnego. Sezon grzybowy w lipcu zaczynają kurki i kanie, później są podgrzybki, borowiki, koźlarze, maślaki, okres zbiorów kończą popularne zielonki. Obficie występują tu także jagody i jeżyny.

Tereny Puszczy Noteckiej, zwłaszcza ubogie piaszczy-

ste gleby, przez długi czas hamowały rozwój osadnictwa. Pierwsze osady ludzkie powstawały w pobliżu wody, koncentrując się wzdłuż linii rzeki Miały i Noteci. Zakładano tam tartaki obrabiające drewno, którego było pod dostatkiem. Najstarszą wsią na terenie gminy jest Drawsko wzmiankowane już w 1298 roku. Kolejne wsie powstawały w XVI wieku; należą do nich: Drawski Młyn, Pęckowo i Chełst. Wiek XVII przynosi założenie osady młyńskiej Piłka. Dopiero w wieku XVIII powstały wsie Zieleniec (obecnie część wsi Kwiejce Nowe); Kwiejce Nowe oraz Kamiennik, Kawczyn i Pełcza.

Różny jest układ przestrzenny wsi na terenie gminy: Drawsko, Chełst i Kwiejce mają układ zbliżony do ulicówek, Piłka to wielodrożnica. Do ciekawszych obiektów architektury murowanej z drugiej połowy XIX wieku i początków XX wieku należy budynek, w którym mieści się aktualnie Urząd Gminy Drawsko, pierwotnie będący siedzibą właściciela dóbr ziemskich i tartaku oraz dawne i aktualne budynki szkolne w Drawsku, Drawskim Młynie, Chełście, Kamienniku, Piłce, Pęcownie oraz dawny kościół ewangelicki wraz z pastorówką w Piłce.

Dom w Kamienniku
Haus in Kamiennik

*Noteć w Drawsku
Netze in Drawsko*

KRAJOBRAZ

Gmina leży w obszarze Kotliny Gorzowskiej, powstałej z połączenia dolin Warty i Noteci, będącej częścią makroregionu Pradoliny Toruńsko – Eberswaldzkiej. Teren ten cechuje występowanie piasków glaciofluwialnych i pokrywających je wałów wydmy. Sieć hydrograficzną tworzą dwa główne ciek wodne, Noteć oraz rzeka Miała, która z południowego wschodu na północny zachód wykształciła dość wyraźną dolinę, bardziej płaską w kierunku południowo – zachodnim. Na północ od rzeki Miały występują niewielkie dopływy, natomiast na południowy zachód, mniej więcej od wsi Piłka, ciągnie się szeroki pas złożony z niewielkich jezior oraz ich dopływów będących częścią dorzecza Miały. Na południe od Drawsko znajduje się zalesiony obszar wysoczyznowy pozabawiony rzek, wyjątek stanowi jezioro Moczydło.

Krajobraz jest zróżnicowany, miejscami silnie sfałdowany. Pokrywę glebową tego obszaru tworzą mułki, piaski i żwiry rzeczne. Miejscami, wyspowato zalegają płyty torfu, w okolicach Pęckowa występuje glina zwalowa.

Gmina Drawsko położona jest na skraju Puszczy Noteckiej. Obszar puszczy to leśny kompleks o powierzchni 135 tys. ha leżący pomiędzy Wartą a Notecią, od wschodu ograniczony rzeką Wełną. Puszcza Notecka dominuje w krajobrazie gminy, oddając mu swoją naturalność, wielkość i nieskazitelność. Lasy stanowią tu aż 86% powierzchni południowej części gminy. Wśród drzew dominuje sosna zajmując 94,5% ogółu drzewostanu. Ochronie podlega tu fragment olbrzymiego kompleksu leśnego Puszczy Noteckiej obejmujący jeziora w zagłębieniach bezodpływowych, obszary torfowiskowe oraz pola wydmy w południowej części gminy.

W Gminie Drawsko znajduje się 13 jezior o powierzchni do 10 ha oraz Jeziora Piast i Długie – z lustrem wody w granicach 15 ha każde. Większość jezior położonych jest w południowej części gminy pomiędzy wsiami Kwiejce Nowe i Piłką. W części północnej znajduje się tylko jedno jezioro Moczydło sąsiadujące z dużym obszarem torfowiskowym oraz zbiornik na rzece Miała w miejscowości Kamiennik (zalew Kamiennik). Największe zarastanie linii brzegowej obserwuje się na jeziorze Perskim, Warasz i Moczydło. Średnia głębokość większości jezior nie przekracza 5 m. Obecnie zagospodarowywane turystycznie są jeziora: Piast, Moczydło w Marylinie, Jezioro Długie.

Przez gminę Drawsko płyną cztery rzeki: Noteć, Miała, Rudawa oraz Człapia.

*Jezioro Długie w Borowym Młynie
Lange See in Borowy Młyn*

*Słonecznikowe pola koło Drawsko
Sonnenblumen Felder bei Drawsko*

*W Puszczy Noteckiej
Im Netzer Urwald*

WALORY TURYSTYCZNE

Kanał Chełst
Chełst - Kanał

Miała w Piłce
Miała – Flüß in Piłka

Noteć koło Moczydła
Netze bei Moczydla

Noteć, płynąca ze wschodu na zachód stanowi naturalną granicę gminy od północy, wzdłuż meandrującej rzeki zlokalizowane są pola uprawne i pastwiska. Noteć to rzeka o ustroju śnieżno-deszczowym, której maksimum przypada wiosną (przez topnienie śniegów) i latem (wskutek opadów atmosferycznych).

Mniejsze rzeczki przepływające przez gminę: Miała i Rudawa (w górnym biegu zwana Człapią) stanowią jej lewobrzeżne dopływy.

Rzeka Miała, przepływa przez centralną część gminy, a jej zlewnia zajmuje niemal całą powierzchnię gminy. Swoją początek bierze w Gminie Lubasz (na południowy wschód od Drawska) wypływając z Jeziora Kruteckiego. We wsi Moczydła na jazie rzeka Miała dzieli się na dwa kanały: Starą Noteć i Chełstnicę (Rudawę). Człapia płynie wzdłuż zachodniej granicy gminy niemal wyłącznie przez obszary leśne; W dolnym biegu dzieli się na dwa ramiona, z których większe nazywa się Rudawą (łąącząc się ze Starą Notecią na zachód od miejscowości Pełcza), a drugie nazywa się Hamerką.

JEDZMY RYBY

KARP Z PIECZARKAMI

karp o wadze ok. 2 kg.,
łyżka soku z cytryny, łyżeczka sosu Worcester, 50 g. mąki, 30 g. słoniny
20 g. cebuli,
10 dag. pieczarek, łyżka posiekanej natki, 2 łyżki białego,
wytrawnego wina (niekoniecznie),
1/4 l. bulionu z kostki, biały pieprz, sól, łyżka mąki (do zagęszczenia sosu),
2 łyżki śmietany, 50 g. masła do smażenia.

Karpia oczyścić, wypatroszyć, umyć. Odkroić głowę i ogon. Pokroić na dzwonki. Każdy posolić i obtoczyć w mące. Kawałki ryby usmażyć na maśle z jednej strony. Następnie przewrócić je na drugą stronę i wstawić do piekarnika nagrzanego do temp. 150 st. C. Piec 10-15 minut. Słoninę i obraną cebulę pokroić w kostkę. Pieczarki oczyścić. Wyjąć rybę, przełożyć ją na nagrany półmisek, przykryć. W sosie pozostałym po pieczeniu ryby podsmażać słoninę i cebulę. Dodać posiekaną natkę i pieczarki. Zalać białym winem, dodać bulion i chwilę pogotować. Przyprawić sokiem z cytryny, pieprzem i sosem Worcester, dusić ok. 5 minut. Sos zagęścić mąką. Zagotować. Na końcu dodać śmietanę.

*Wał przeciwpowodziowy w Moczydłach
Hochwasserdamm bei Moczydła*

*Chrystus Frasobliwy z Pilki
Christus in Elend in Pilka*

Szlaki znakowane piesze

Przez teren Gminy przebiegają dalekobieżne szlaki piesze PTTK.

Szlak pieszy żółty PTTK, tzw. „szlak nadnotecki” o przebiegu ogólnym *Ostroróg – Sieraków – Wieleń – Piła Kalina – Nakło – Bydgoszcz*, długości całkowitej 268,8 km.

Na terenie gminy Drawsko szlak ten przebiega przez jej południową część, łącząc następujące miejscowości:

- 66,5 km Kobusz, skrzyżowanie ze szlakami pieszymi o numerach 3522 n, 1814z
- 72,6 km Piłka (PKS)
- 78,1km Marylin
- 86,7 km Potrzebowice

Szlak ten przecina zalesione wydmy, przy szlaku leży najwyższy szczyt gminy - 84,5 m n.p.m. Szczególnie malownicze są okolice dawnej wsi Kobusz (poza terenem gminy). Wieś Kobusz założona została w roku 1738 i ponownie w 1746; liczyła wówczas 6 gospodarstw. W okresie swojego największego rozkwitu liczyła 150 mieszkańców, potem stopniowo malała liczba ludności: w 1908 żyły w niej 94 osoby, w 1910 r. tylko 72. Istniejąca we wsi szkoła została zamknięta po II Wojnie a jej wyposażenie przewieziono do Chojna. Stopniowo zostały rozebrane wszystkie budynki a teren dawnych pól zalesiony.

Obecnie o istnieniu wsi świadczy niewielki cmentarz na pagórku, gdzie zachowało się kilka nagrobków w charakterystycznej formie ściętego pnia drzewa. Cmentarz jest uporządkowany a na każdym grobie pali się mała lampka. Obok cmentarza przy rozstaju dróg leży duża łąka a na niej rośnie samotna grusza.

Odcinek szlaku Kobusz – Piłka ma długości 6,1 km. Wiedzie przez piaszczyste monotonne leśne tereny.

Odcinek Piłka – Marylin ma 4,5 km długości. Jest ciekawy ze względu na przebieg szlaku wzdłuż Miały, po drodze przejdziemy po spróchniałym mostku na drugą stronę rzeki, minimy samotne gospodarstwo po lewej stronie a następnie wysokim brzegiem rzeki będziemy podążać do Marylina. Przed Marylinem z wysokiej skarpy wypływają malownicze źródła dopływów Miały.

*Skrzyżowanie szlaków turystycznych w Kobuszu
Knotenpunkt der Wanderwege in Kobusz*

*Żółty szlak turystyczny przez Puszcze Notecką
Gelber Wanderweg in Netzer Urwald*

*Kładka na szlaku turystycznym w Piłce
Steg auf dem Wanderweg in Piłka*

Leśne drogowskazy
Wegweiser im Wald

Na szlaku rowerowym
Auf dem Radweg

Na szlaku rowerowym przed Kwiejcami
Auf dem Radweg vor Kwiejce

Kolejny szlak dalekobieżny to **szlak niebieski** dalekobieżny PTTK o przebiegu ogólnym *Ujście – Czarnków – Sieraków – Międzychód – Pszczew – Zbąszyń – Kaszczor – Leszno – Góra – Wąsosz*, długości całkowitej 365,2 km.

Na terenie gminy Drawsko szlak ten przebiega przez następujące miejscowości:

- 65,3 km Miały
- 69,7 km Marylin
- 75,8 km Kobusz, skrzyżowanie ze szlakiem 204y

Najładniejszy jest odcinek szlaku od Kobusza do Marylina. Wiedzie on wśród wysokich wydm, częściowo wylesionych, dzięki czemu mamy rozległe widoki. Szlak wiedzie utwardzoną drogą leśną, jest dostępny także dla rowerów. Oczywiście jak to w Puszczy Noteckiej znajdą się piaszczyste odcinki, gdzie będziemy musieli prowadzić rower. Zbliżając się do Marylina szlak nasz łączy się ze szlakiem żółtym (szlak notecki). Z Marylina szlak prowadzi drogą asfaltową do Miął.

Szlaki znakowane rowerowe

1. Szlak rowerowy czerwony Drawsko – Pęckowo – Piłka – Marylin, 24 km
2. Szlak rowerowy żółty: Drawsko – Moczydła – Kamiennik - Kwiejce - Borzysko Młyn - Piłka-Pęckowo – Drawsko,
3. Szlak rowerowy czarny: Drawsko (Abisynia)- Leśnictwo Kaczeniec-Borzysko Młyn,
4. Szlak rowerowy – niebieski (34km): Drawsko – Kamiennik – Kwiejce – Piłka – Drawsko,

Przebieg szlaków rowerowych podano zgodnie z informacjami na stronie internetowej gminy; w terenie trudno odnaleźć przebieg części z nich, brakuje znaków szlaku, nie zawsze kolorystyka znaków jest zgodna z ogólnymi informacjami. Przebieg szlaków jest na tyle prosty, że można sobie poradzić bez znakowania. Dokładny ich przebieg można prześledzić na stronie internetowej www.ngrturystyka.pl

Szlaki kajakowe

Dobrym szlakiem kajakowym jest rzeka Noteć. Na terenie gminy zlokalizowana jest przystań YNDZEL, z której można rozpocząć swoją

kajakową przygodę z Notecią. Spływ można rozpocząć także na śluzie od Drawskiego Młyna, mijając śluzę w Krzyżu popłynąć dalej aż do Drezdenka, mijając po drodze potężne betonowe jazy w nurcie rzeki.

Ciekawym ale trudnym szlakiem kajakowym jest rzeka Miałą na odcinku (16 km): Marylin – Piłka – Dzika Dolina – Brokowo – Kamienik – Chełst.

Na terenie gminy działa wypożyczalnia kajaków w Marylinie, spływy Miałą oferuje wypożyczalnia Kotwica z bazą w Mężyku oraz Miałach.

JEDZMY RYBY

SUM W KWAŚNEJ KAPUŚCIE

1,2 kg suma
 1,2 kg kwaśnej kapusty, 120 g wędzonej słoniny, 80 g cebuli,
 30 g smalcu domowego
 80 g obranych pomidorów (mogą być mrożone lub obierane z puszki, ale nie koncentrat!)
 160 g papryki świeżej w strąkach, 20 g papryki mielonej, pieprz, sól,
 0,3 l kwaśnej śmietany

Na zasmażkę:

20 g smalcu domowego, 50 g maki, 1/2 paczka koperku

Do podlania na wydaniu:

0,05 l śmietany, 10 g roztopionego smalcu, 2 g mielonej papryki

Rybę oprawić. Ostrożnie solić ze względu na sól zwarta w kapuście. Kapustę wypłukać, aby nie była zbyt kwaśna lub słona. Słoninę pokrajana w kostki zeszklić, dodać posiekana cebule, trochę smalcu, paprykę pokrajana w talarki, wsypać szybko paprykę mieloną, zamieszać i natychmiast dodać kapustę, popieprzyć i dusić na małym ogniu ok. godziny. ze smalcu i maki przyrządzić zasmażkę i dodać do niej drobno posiekany koperek. Zaciągnąć tym duszona kapustę. Dodać do kapusty filety rybne i dusić pod przykryciem w piecyku ok. 20 min. Na koniec dodać śmietaną i raz zagotować. Podawać na półmisku, na który najpierw wyklada się kapustę, na nią filety. Polewa się to śmietaną i stopionym smalcem z papryką. Z reszty suma można zrobić galarete, zwykłym sposobem robienia rybnej galarety.

*Kajakiem po Noteci
Mit dem Kajak auf der Netze*

*Kajakiem po Noteci
Mit dem Kajak auf der Netze*

*Przystań kajakowa w Kamienniku
Anlegestelle in Kamiennik*

*Starorzecze Noteci
Altarm der Netze*

OCHRONA PRZYRODY

Na terenie gminy Drawsko spotkamy różnorodne formy ochrony przyrody, począwszy od obszarów sieci Natura 2000, przez rezerваты po pomniki przyrody. Największy obszar zajmuje Puszcza Notecka, która stanowi obszar chronionego krajobrazu „Puszczy Noteckiej”, równocześnie jest obszarem Natura 2000 o nazwie Puszcza Notecka (PLB 300015).

Drugim obszarem chronionego krajobrazu jest dolina Warty i Dolnej Noteci (zaledwie 3,7 ha na terenie gminy Drawsko).

W gminie występuje 10 pomników przyrody, wśród których największą grupę stanowią głązy narzutowe – 6 sztuk oraz 4 drzewa, a także lasy glebochronne, wodochronne i badawcze.

OBSZAR CHRONIONEGO KRAJOBRAZU „PUSZCZA NOTECKA”

Obszar ten utworzony został w 1998 roku. Obszar Chronionego Krajobrazu „Puszcza Notecka” zajmuje powierzchnię 58 170 ha i rozciąga się na terenie gmin: Wronki (powiat szamotulski), Drawsko, Wieleń, Lubasz, Połajewo (powiat czarnkowsko – trzcianecki) i Ryczywół (powiat obornicki). Udział lasów w ogólnej powierzchni osiąga poziom 82,2%, udział wód – zaledwie 2,8%. Obejmuje on część Pojezierza Poznańskiego i Kotliny Gorzowskiej; w skład obszaru wchodzi znaczna część Puszczy Noteckiej z doliną rzeki Miały.

W systemie obszarów przyrodniczych regionu teren Puszczy Noteckiej łączy ze sobą dwa korytarze o znaczeniu międzynarodowym: Dolinę Noteci i Dolinę Warty.

Obszar Chronionego Krajobrazu „Puszcza Notecka” wyróżnia się krajobrazem leśnym, sztucznie wprowadzonym na rozległych polach wydmowych. Puszcza jest zaliczana do regionów intensywnego rozwoju gospodarki leśnej. Najciekawsze elementy przyrodniczo-krajobrazowe tego obszaru stanowią: kompleks wydm śródlądowych, jeden z największych w Europie, rynnowa dolina rzeki Miały z licznymi jeziorami, duża powierzchnia borów sosnowych, bogata fauna z rzadkimi gatunkami zwierząt, m.in. wilk, bóbr, żuraw i rybołów.

Obszar Natura 2000 „Puszcza Notecka” PLB300015. Obszar stanowi zwarty, jednolity kompleks leśny w międzyrzeczu Noteci i Warty, będącym częścią pradoliny Eberswaldsko-Toruńskiej. Jest to najwięk-

*Uboższe lasy Puszczy Noteckiej
Arme Wälder im Netzer Urwald*

*Miały w górnym biegu
Oberfluss des Miala - Fliesses*

*Jezioro Białe
Biala - See*

Żurawie
Kraniche

Bocian
Storch

Jesienne wędrówki ptaków
Herbstliche Migration der Vögel

szy w Polsce obszar wydm śródlądowych, o przeważającej wysokości 20-30 m, a maksymalnie sięgającej 98 m n. p. m. Wydmy porasta w 92% las sosnowy. Pozostałości drzewostanów naturalnych są objęte ochroną w rezerwach przyrody (rezerwat Cegliniac) Na jego obszarze znajduje się ponad 50 jezior, pochodzenia wytopiskowego, z grubą warstwą mułu i zakwitami glonów. W zagłębieniach terenu lub na brzegach jezior utrzymują się torfowiska.

Na obszarze występuje co najmniej 30 lęgowych gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej i 11 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi (PCK).

Teren Gminy Drawsko znajduje się na obszarze ważnym dla ptaków w okresie gniazdowania oraz migracji Nr 11 „Puszcza Notecka”. Obszar ostoi Puszcza Notecka znalazł się w sieci ze względu na spełnienie następujących kryteriów:

- K2. Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000,
- K4. Jeziora, stawy i inne zbiorniki wodne o szczególnym znaczeniu dla ptaków w czasie migracji,
- K5. Skupiska par lęgowych błotniaka stawowego (minimum 5 par),
- K6. Zbiorniki wodne będące ważnymi noclegowiskami gęsi (skupiające regularnie powyżej 1000 os.) oraz żurawi (powyżej 100 os.),
- K7. Ważne żerowiska gęsi (skupiające regularnie powyżej 1000 os.) oraz żurawi (powyżej 100 os.).

POMNIKI PRZYRODY

W rejestrze pomników przyrody objętych ochroną konserwatorską zapisanych jest sześć głązów narzutowych (granity). Głązy narzutowe nie są specjalnie widowiskowe, nad powierzchnię ziemi wystaje tylko niewielki wierzchołek a reszta głązu spoczywa pod powierzchnią.

Na terenie Gminy Drawsko znajdują się następujące pomniki przyrody:

- **Buk zwyczajny**, wiek 165, obwód 220 l cm, leśnictwo Drawsko, oddział 5 F, - Dąb bezszypułkowy grupa 3 drzew, wiek 210 l, obwód 220-530cm, leśnictwo Drawsko.
- **Buk**, leśnictwo Łężno, obwód 360 m, wys. 25 m, oddział 17 a

- **Głaz narzutowy** o obwodzie 1200 cm, długość 350 cm, szerokość 145 cm, wysokość 175 cm, znajduje się na terenie dawnego Leśnictwa Łężno (oddział 13 g) - Nadleśnictwo Potrzebowice, działka nr 7013.
- **Głaz narzutowy** o obwodzie 780 cm, długość 370 cm, szerokość 150 cm, wysokość 70 cm, znajduje się na terenie dawnego Leśnictwa Drawsko (oddział 7b) - Nadleśnictwo Potrzebowice, działka nr 7007/1.
- **Głaz narzutowy** o obwodzie 680 cm, długość 340 cm, szerokość 95 cm, wysokość 60 cm, znajduje się na terenie Leśnictwa Kamiennik (oddział 28c) - Nadleśnictwo Potrzebowice, działka nr 7028/1.
- **Głaz narzutowy** o obwodzie 520 cm, długość 200 cm, szerokość 165 cm, wysokość 54 cm, znajduje się na terenie Leśnictwa Kamiennik (oddział 39d) - Nadleśnictwo Potrzebowice, działka nr 7039/1
- **Głaz narzutowy** o obwodzie 700 cm, długość 250 cm, szerokość 200 cm, wysokość 60 cm, znajduje się na terenie Leśnictwa Kamiennik (oddział 28c) - Nadleśnictwo Potrzebowice, działka nr 7028/1.
- **Buk zwyczajny (*Fagus sylvatica*)** o obwodzie 305 cm, wysokości 30 m, rozpiętość korony 22 m, wiek 130 lat, znajduje się na terenie dawnego Leśnictwo Drawsko (uroczysko Rajczywiec) (oddział 5f) - Nadleśnictwo Potrzebowice, działka nr 7005.
- **Dęby bezszypułkowe (*Quercus petraea*)** o obwodach od 220 cm do 530 cm, największy z nich nosi nazwę „Patriarcha” o wysokości 24 m, rozpiętości korony 20 m, znajdują się na terenie dawnego Leśnictwa Drawsko (oddział 8b) - Nadleśnictwo Potrzebowice, działka nr 7008.
- **Powalona Grusza pospolita (*Pyrus communis*)** o obwodzie 480 cm, wysokości 28 cm, rozpiętości korony 21 m, znajduje się na terenie Leśnictwa Zawada (oddział 20t) - Nadleśnictwo Potrzebowice, działka nr 7020/2.
- **Buk zwyczajny (*Fagus sylvatica*)** o obwodzie 360 cm, wysokości 15 m, znajduje się na terenie dawnego Leśnictwa Łężno (oddział 17a) - Nadleśnictwo Potrzebowice, działka nr 7017.

Pomnikowy dąb „Patriarcha”
Majestätische Eiche „Patriarcha“

Pomnik przyrody głaz narzutowy koło Drawsko
Naturdenkmal – Findling bei Drawsko

*Szlak turystyczny z Kobusza do Marylina
Wanderweg aus Kobusch nach Marylin*

*Kościół w Piłce
Kirche in Piłka*

ZABYTKI I HISTORIA

Najstarsze ślady osadnictwa na obszarze gminy Drawsko wiążą się z środkowym okresem epoki kamienia - mezolitem (około 8300-4300 p.n.e.). Była to ludność zbieracko-łowiecka prowadząca traperski typ gospodarowania. Wyraźniejsze pozostałości po osadnictwie pochodzą z młodszej epoki kamienia, to jest neolitu (4300-1700 p.n.e.). Z różnych stanowisk z tego okresu pochodzą krzemienne i kamienne narzędzia pracy.

Szczególną aktywność na tych terenach zaznaczyła ludność kultury łużyckiej przypadającej na okres 1200-500 p.n.e. Wielkopolskę pokrywała w tym czasie gęsta już sieć osadnicza tej kultury. Na przełomie epoki brązu i żelaza (650-500 p.n.e.) pojawiła się tutaj ludność kultury pomorskiej przemieszczającej się z Pomorza do Wielkopolski. Wyraźny wzrost osadnictwa notuje się na tych terenach na początku wczesnego okresu rzymskiego. Związane jest to z pojawiającym się tutaj osadnictwem ludności kultury wielbarskiej napływającej z Pomorza Wschodniego do Wielkopolski Północnej. Schyłek osadnictwa kultury wielbarskiej przypada na przełom II i III w. n.e., co wiąże się z odpływem ludności tej kultury w stronę Morza Czarnego. W późniejszym okresie rzymskim i wędrówek ludów (III-VI w. n.e.) na omawianym terenie pojawia się ludność kultury przeworskiej.

Najmniej liczne są stanowiska z okresu wczesnego średniowiecza, ich ślady pochodzą między innymi z Drawska, Piłki i Chełstu. Natomiast najliczniejszą grupę stanowisk tworzą stanowiska datowane na okres późnośredniowieczny oraz przełom okresu późnośredniowiecznego i nowożytnego. Skupisko ich występuje wokół Drawska, Pęckowa, Chełstu, Piłki i Kwiejc. Wśród stanowisk nowożytnych na uwagę zasługuje cmentarzysko szkieletowe w Drawsku, datowane na XVIII w., od kilku lat badane wykopaliskowo.

W VIII w. nastąpił rozwój osadnictwa wczesnośredniowiecznego. Rozwój osadnictwa grodowego wpłynął na przemiany osadnictwa otwartego. Było to podstawą do kształtowania się wczesnoplemiennych, a później wczesnopiastowskich struktur osadniczych. W tym czasie kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występujące w pobliżu obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę.

*Kurhan koło Moczydeł
Grabhügel bei Moczydła*

*Dawna remiza Kamienniku
Alte Feuerwache in Kamiennik*

*Stodoła w Moczydłach
Scheune in Moczydła*

Cmentarz ewangelicki w Kwiejcach Starych
Der ehemalige evangelische Friedhof in Kwiejce Stare

Stare budynki gospodarcze w Kwiejcach Starych
Alte Wirtschaftsgebäuden in Kwiejce Stare

Kościół w Chełście
Kirche in Chełst

Szczególnie bujny rozwój osadnictwa i powstawania wsi nastąpił od XV – XVI w. Najstarszą wsią na terenie gminy jest Drawsko wzmiankowane w 1298 roku; kolejne wsie, jak Drawski Młyn, Pęckowo i Chełst powstały w XVI wieku, osadę Piłka z młynem założono na początku XVII wieku, Zieleniec (aktualnie to część wsi Kwiejce Nowe); Kwiejce Nowe oraz prawdopodobnie Kamiennik, Kawczyn i Pełcza pochodzą z XVIII wieku.

Pod koniec XVIII w. właściciel dóbr wieleńskich –Piotr Sapieha sprowadza nowych osadników do opustoszałych w wyniku zbiegostwa chłopów oraz przesiedlenia całych rodzin chłopskich do Nowej Marchii wsi Drawsko, Drawski Młyn, Chełst, Kamiennik, Piłka, Pęckowo, Piłka, Marylin. Osadnicy owi do początku XX w. zachowywali odrębność mowy, stroju i obrzędów. Oskar Kolber nazwał ich „Mazurami wieleńskimi”, z powodu zbieżności ich dialektu z dialektem mazurskim (wymowa s zamiast sz., c zamiast cz). W 1773 r. Prusy zajęły ziemie położone na południe od Noteci; w 1785 r. osada dworska Drawsko stała się centrum administracyjnym klucza drawskiego, części dóbr wieleńskich. W 1789 r. ostatnia polska właścicielka tej ziemi, Joanna Sapieżyna sprzedała klucz drawski rodowi von Blankensee (później właścicielom całości dóbr wieleńskich). W 1838 r. władze pruskie wykupiły klucz drawski i przekazały go rodowi Hohenzollern –Sigmaringen w wieczyste użytkowanie. Jednak już w 1870 r. państwo przejmuje klucz drawski z powrotem tworząc z obszarów zalesionych nadleśnictwa Drawsko i Potrzebowice.

Drawsko, Chełst i Kwiejce mają układ zbliżony do ulicówek, Piłka jest wsią wielodrożną. Teren Gminy Drawsko posiadał dość dużą ilość budownictwa wiejskiego drewnianego, o konstrukcji szachulcowej i glinianej, pochodzącego z XVIII i XIX wieku. Niektóre z nich przeniesiono do Muzeum Kultury Ludowej w Osieku: chałupę i stodołę z Marylina oraz chałupę z Pęckowa. W ostatnich dwóch dziesięcioleciach budownictwo to zostało stopniowo przekształcone, a niektóre budynki rozebrano lub uległy samoistnej degradacji. Do ciekawszych obiektów architektury murowanej z 2 poł. XIX wieku i początków XX wieku należy budynek, w którym mieści się aktualnie Urząd Gminy Drawsko, pierwotnie będący siedzibą właściciela dóbr ziemskich i tartaku oraz dawne i aktualne budynki szkolne w Drawsku, Drawskim Młynie, Chełście, Kamienniku, Piłce, Pęcckowie oraz dawny kościół ewangelicki wraz z Pastorówką w Piłce.

BORZYSKO MŁYN

Osada leśna, leśniczówka; obecnie część wsi Piłka. Leży nad Jeziorem, na którym urządzono plażę przy polu namiotowym.

Zabytki:

- Cmentarz ewangelicki nieczynny, poł. XIX w.,
- Cmentarz ewangelicki nieczynny, XIX w.
- Cmentarz ewangelicki nieczynny, XIX w.

DRAWSKO

Wieś, leżąca na lewym brzegu Noteci, siedziba urzędu Gminy. Liczba mieszkańców wsi wynosi 1630 osób.

Położenie Drawska jako ostatniej polskiej wsi na linii Noteci przed granicą z Nową Marchią sprzyjało jego rozwojowi.

Drawsko pojawia się w dokumentach już w 1298 r. pod taką samą nazwą jak używana obecnie. Wówczas Władysław Łokietek nadał Wincentemu z Szamotuł – kasztelanowi wieleńskiemu zamek Wieleń oraz miasto Wronki wraz z wsią Drawsko. W 1515 r. Zygmunt Stary powtórzył to nadanie dla Łukasza Górki. W 1508 r. Drawsko należało do parafii Wieleń. W 1510 r. mieszkało w nim 19 kmieci, 4 karczmarzy, 7 zagrodników. W 1563 r. podatki płacono od 19 półhanów, 1 łanu sołectkiego, karczmy, 3 rybaków, 4 rzemieślników, 2 komorników, młyna. W 1564 r. było 2 sołtysów, których role nie były wymierzone, płacili po 16 groszy czynszu, 19 kmieci mających również role nie wymierzone, płaciło po 28 gr. Czynszu. Spośród nich aż 18 z nich łowiło na Noteci płacąc po 3 floreny 14 groszy czynszu oraz pół ćwierci miodu i 5 wiertli chmielu, 1 kmięć, który nie łowił ryb płacił 5 wiertli chmielu za łęgi i łąki które używał. Rybacy płacili po 3 floreny i 14 groszy czynszu za prawo łowienia w Noteci i wspólnie płacili 4 floreny za łowienie ryb w Drawie. Sołtysi posługiwali konno, kmiecie 2 razy w tygodniu sprzężajem, pozostali świadczyli roboczną pieszo dla zamku w Wieleniu. W tym czasie spadła wydajność barci leśnych z powodu wycięcia drzew pod nowo założone stawy rybne. Do wsi należały także osady leśne Kamiennik i Chełst.

W XV w. na Noteci istniał jaz należący do Drawska służący do połowu ryb. W latach 1564/65 wzmianka o mieszkańcach Drawska, którzy łowią ryby w Noteci i po połowie ze wsią Bielice w Drawie. Do wsi Drawsko należały młyny: Drawski Młyn i Zawada na strudze Hamrzysko. Pola i łąki Drawska graniczyły z Marchią Brandenburską; jedna z łąk używana była przemiennie – w jednym roku kosili ją miesz-

*Leśna osada Borzysko Młyn
Waldsiedlung Borzysko Młyn*

*Kapliczka na cmentarzu w Drawsku
Kapelle auf dem Friedhof in Drawsko*

*Pamięci poległych mieszkańców Drawska
Denkmal der gefallenen Einwohner von Drawsko*

Punkt widokowy nad Notecią
Aussichtspunkt an der Netze

Kościół w Drawsku
Kirche in Drawsko

Dawny pałac w Drawsku – obecnie Urząd Gminy
Alter Palast in Drawsko – heute Gemeindeamt

kańcy Drawska, w kolejnym poddani margrabiego brandenburskiego z Drezdenka. Do wsi Drawsko należały jeziora i stawy na południe od Noteci: Rakowiec, Rakówko, Brzuchacz, Simek, Kamieniec, Chelst (przy tym stawie biegła granica z Marchią). Na północ od Noteci należały do wsi m.in. jeziora Nieradz, Piaseczno, Głęboczek, Pniewo.

W 1785 r. Drawsko miało 56 domów, we wsi stał młyn na rzece Noteci.

Pod koniec XIX wieku Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego tak informował o Drawsku:

- 1) *wieś, powiat czarnkowski, nad Notecią i Młyńską Zachodnią o pół mili na wschód od ujścia Drawy; 2 miejscowości osada Drasko z lejarnią żelaza Sattlershuetten; 113 domów, 1461 mieszkańców, 307 ewangelików, 1154 katolików, 424 analfabetów; stacja pocztowa i kolei żelaznej Krzyż (Kreuz) o 3 kilometry.*
- 2) *Drawsko – stacja kolei żelaznej pomiędzy Krzyżem a Wronkami pod miastem (miała), o 77 kilometry od Poznania*
- 3) *Drasko, dominium, 50588 morg rozległa posiadłość księcia Antoniego Hohenzollern – Sigmaringen; Drasko folwark: 6 domów, 108 mieszkańców, 52 ewangelików, 56 katolików, 28 analfabetów, stacja pocztowa i kolei żelaznej Krzyż (Kreuz) o 3 kilometry*
- 4) *Drasko z młynem Draskomuehle, folwark, 1215 morg rozległe, 4 domy, 53 mieszkańców, 25 ewangelików, 28 katolików, 20 analfabetów, stacja pocztowa i kolei żelaznej Krzyż o 2 kilometry.*

W 1905 r. Drawsko miało 2130 mieszkańców, w 1910 r. liczyło 2370 mieszkańców (dodatkowo dobra Drawsko liczyły 124 osoby). Parafia ewangelicka znajdowała się w Łokaczu Wielkim, katolicka w Wieleniu. Po 1919 r. Drawsko znalazło się w granicach II Rzeczypospolitej. Przy zabudowaniach wsi przebiegała granica polsko –niemiecka. W czasach II wojny we wsi działała grupa Armii Krajowej, jedyna z okolicznych, która uniknęła rozbicia przez Niemców. Grupa zapisała się w historii akcjami na leżące za przedwojenną granicą polską: pocztę w Wieleniu (sierpień 1944), wypadami na Karwin, Lubcz Wielki i Mały oraz Moczydła (17.12.1944 r. – zdobyto broń i mundury). W dniu 19 stycznia 1945 r. straż obywatelska; Polacy uzbrojeni w kije patrolowali ulice Drawska za zgodą okupantów niemieckich.

Najcenniejsze zabytki Drawska:

- najstarszy dom we wsi przy ul. Polnej 31 (z końca XVIII w.)
- kuźnia z pocz. XX w. (narożnik ul. Kościelna)

- Cmentarz, na nim kaplica p.w. Miłosierdzia Bożego z 1997 r., przy wejściu kapliczka z rzeźbą Chrystusa Frasobliwego z XVIII w., i pomnik przyrody – dąb. Na cmentarzu znajduje się kamień pamiątkowy Maksymiliana Kosińskiego (1812-1907), powstańca listopadowego, zesłańca, który uciekł z Kamczatki i przez Indie oraz Genuę przedostał się do Polski. Z powodów politycznych nie mógł zamieszkać w zaborze rosyjskim, początkowo mieszkał w Szamotułach, potem w Drawsku.
- park dworski 1 poł. XVIII w.
- zespół kościoła: kościół murowany z 1910 r.; dzwonnica drewniana z przełomu XIX/XX wieku; kapliczka murowana z 1 ćw. XX w
- dom obecnie Urząd Gminy i poczta XIX/XX w.
- szkoła ul. Powstańców Wlkp. 83 z pocz. XX w.
- szkoła ul. Powstańców Wlkp. 85 z pocz. XX w.
- kapliczka ul. Powstańców Wlkp., lata 20-te XX w., z nazwiskami 128 ofiar obu wojen światowych
- cmentarz ewangelicki, nieczynny, XIX w.
- ul. Łąkowa: dom nr 5 - 6, z 1 ćw. XX w.
- ul. Mostowa: dom nr 2 z 1933 r.
- ul. Nadnotecka: dom nr 1 z 4 ćw. XIX w.; dom nr 2 z 4 ćw. XIX w.; dom nr 27 z 3 ćw. XIX w; dom nr 33, mur./drewno/glina, z XIX/XX w.
- ul. Powstańców Wlkp.: dom nr 17 z pocz. XX w.; dom nr 31 z k. XIX w.; dom nr 33 z l. 20, 30 - te XX w.; dom nr 46 z l. 20 - 30-te XX w.; dom nr 61 z 1935 r.; dom nr 68 z 1 ćw. XX w.; dom nr 79 z 4 ćw. XIX w; dom nr 92 z 3 ćw. XIX w; dom nr 109 z ok. 1910 r.; dom nr 113 z 4 ćw. XIX w; dom nr 114 z 1 ćw. XX w; dom nr 122 z l. 20 - 30-te XX w; dom nr 129 z 4 ćw. XIX w.; dom nr 135 z 1927 r.; dom nr 138 z pocz. XX w.; dom nr 139, mur./drewno, z 4 ćw. XIX w.
- ul. Szkolna : dom nr 38 z 1 ćw. XX w
- Jedynym zachowanym założeniem dworsko - parkowym z terenu gminy jest niewielkie Drawsko Nadleśnictwo (dawniej Leśnictwo Drawsko) z pomnikowymi okazami drzew z XVIII wieku oraz parterowym dworem - nadleśnictwem zbudowanym w 1910 roku z wykorzystaniem dawnych fundamentów i murów wcześniejszego XVIII wiecznego budynku. Oprócz dworu i parku na terenie założenia zachowała się część dawnych budynków gospodarczych. Park dworski z 1 poł. XVIII wieku, przekształcony w XIX i XX wieku, przy dawnym nadleśnictwie, naturalny, o swobodnym charakterze z okazami starych drzew głównie rodzimych

*Kaplica w Drawsku
Kapelle in Drawsko*

*Szkoła w Drawsku
Schule in Drawsko*

*Noteć koło Drawska
Netze bei Drawsko*

Dawny kościół katolicki w Chełście
Alte katholische Kirche in Chełst

Stary dom w Chełście
Altes Haus in Chełst

Szkoła w Chełście
Schule in Chełst

gatunków: dębów, lip, świerków, jesionów, modrzewia. Na terenie parku znajdują się dworek – dawna nadleśniczówka i budynki gospodarcze. Według innych źródeł dworek pochodzi z 1892 r., pralnia, obecnie budynek mieszkalny, kuchnia folwarczna obecnie budynek mieszkalny, dom robotników folwarcznych - Drawsko Nadleśnictwo 2, obora obecnie budynek gospodarczo – garażowy, budynek gospodarczo – inwentarski mur./drewno, dom służby obecnie budynek gospodarczy

CHEŁST

Wieś sołecka na skraju Puszczy Noteckiej, nad Miałą licząca 542 mieszkańców. Z drogi przed i za wsią rozległy widok Doliny Noteci i wzgórz koło Starych Bielic.

Wieś i jej okolice pojawia się w dokumentach w XVI w. W 1564 r. wzmianka o stawie Chelszczie, przy którym stały kopce graniczne między Polską a Nową Marchią. W 1581 roku wieś zwie się Miała alias Chełst; w 1595 r. Chaust, Neuteich; w 1615 r. Helst. Nadgraniczne położenie spowodowało, że po obu stronach rzeki Miały powstały dwie osobne wsie - jedna polska, druga brandenburska. Po polskiej stronie początek wsi dała osada królewska w puszczy zamieszkała przez 5 zagrodników nad stawem. Były w niej dwa doły (smolarnie) od których płacono czynsz 6 groszy od dołu oraz 3 grosze od beczki smoły. W 1595 r. we wsi istniał młyn –papiernia. Na stronie brandenburskiej w 1602 r. wieś zwaną Neuteich założył kurfirst Jan Fryderyk.

W 1789 r. we wsi mieszkał 1 sołtys, 1 karczmarz, 9 pełnych chłopów, 2 wolnych ludzi, 5 osób innej kategorii, stała w niej kuźnia; wieś miała 17 dymów i 106 mieszkańców, oraz 7 łanów obszaru. Obok Neuteich leżały Olendry w których mieszkało 8 osadników; liczyły one 9 dymów i 62 mieszkańców.

W końcu XIX wieku o wsi tak pisano w Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego: 2 miejscowości; 1) Chełst wieś, 2) Chełst kolonia, 46 dymów, 458 mieszkańców, 304 ewangelików, 150 katolików, 4 żydów, 163 analfabetów. Poczta w miejscu, stacya kolei żelaznej Krzyż o 12 kilometrów.

W 1871 r. we wsi Neuteich mieszkało 300 osób (w tym 120 urodzonych we wsi); było 40 zamieszkałych budynków zajętych przez 64 gospodarstwa domowe; 287 mieszkańców było ewangelikami, 10 katolików i 3 żydów. W Neuteicher Hollander żyło 65 osób w 13 domach; w tym 63 ewangelików i 2 katolików.

W 1905 r. spośród 392 mieszkańców wsi było tylko 31 katolików. W 1910 r. Chełst miał 397 mieszkańców.

W latach 1920-1939 przez wieś, na linii rzeki Miały biegła granica państwowa; wschodnia część należała do Polski, zachodnia do Niemiec. We wsi była placówka polskiej Straży Granicznej I linii „Chełst”. Pod lasem stoi przedwojenna niemiecka strażnica graniczna, przerobiona na szkołę. Przed szkołą tablica ku czci Józefa Chociszewskiego urodzonego we wsi.

Zabytki:

- dawny kościół ewangelicki z 1765 r., wraz z przykościelnym cmentarzem. (obecnie rzymsko katolicki filialny p.w. Matki Boskiej Królowej Polski). Jest to niewielka świątynia o konstrukcji szachulcowej, na rzucie prostokąta nakryta naczółkowym dachem. Do pierwotnej bryły w 1983 r. dobudowana salka katechetyczna. Wnętrze otynkowane, nakryte drewnianym stropem belkowym, w części zachodniej nawy chór drewniany, we wnętrzu zachowane resztki dawnego wyposażenia - ołtarz główny przekomponowany, złożony z XVIII wiecznych uszaków z dodatkami XIX i XX w. Przy kościele stoi kamienny obelisk upamiętniający poległych w pierwszej wojnie światowej oraz płyty nagrobne z połowy XIX wieku. Za kościołem zachowany jest cmentarz założony prawdopodobnie wraz z kościołem porośnięty dawnym drzewostanem, z czytelnym układem kwaterym oraz częściowo zachowanymi nagrobkami, mogiłami i murem ogrodzeniowym
- Cmentarz katolicki czynny z XX wieku
- Szkoła, obecnie dom nr 9, mur., pocz. XX w.
- Domy o numerach 14, mur./drewno., k. XIX w./ dom nr 15, mur., 4 ćw. XIX w./ dom nr 16, szach., ok. poł. XIX w./dom nr 17, mur., 4 ćw. XIX w./dom nr 24, szach., 1 ćw. XX w./dom nr 25, mur., 1 ćw. XX w./ dom nr 30, mur., 1 ćw. XX w./dom nr 32, mur., XIX/XX w./dom nr 35, mur./szach., k. XIX w./dom nr 62, mur., XIX/XX w./ dom nr 63, mur., 4 ćw. XIX w.
- Kuźnia w zagrodzie nr 65, mur., XIX/XX w
- Domy o numerach 66, mur., 4 ćw. XIX w./dom nr 67, mur., 4 ćw. XIX w./dom nr 68, mur., 4 ćw. XIX w./dom nr 75, szach./mur, 4 ćw. XIX w./dom nr 78, mur./szach., pocz. XIX w./dom nr 95, mur./szach., 3 ćw. XIX w./dom nr 102, mur., 1900 r.

Stary dom w Chełście
Altes Haus in Chełst

Dawna strażnica graniczna w Chełście
Ehemaliges Haus der Grenzwächter in Chełst

Dawny kościół ewangelicki w Chełście
Ehemalige evangelische Kirche in Chełst

*Kamień młyński w Drawskim Młynie
Mühlenstein in Drawski Młyn*

*Szkoła w Drawskim Młynie
Schule in Drawski Młyn*

*Kościół w Drawskim Młynie
Kirche in Drawski Młyn*

DRAWSKI MŁYN

Duża wieś nad Notecią zamieszkała przez 1095 osób. Leży przy linii kolejowej Poznań –Szczecin oraz drodze lokalnej z Czarnkowa do Drezdenka.

Nazwa wsi pochodzi od dawnego młyna wodnego na strudze wpadającej do Noteci. Obecnie na strudze znajdują się liczne stawy rybne, a za ostatnim z nich struga głębokim jarem płynie do Noteci. Obecna osada leży 1 km na zachód od dawnego młyna. Stawy mają swoje nazwy; największy z nich położony przy szosie zwany jest Stawem Przy Szosie, kolejny z nich Stawem Żydowskim.

Drawski Młyn wspomniany był w dokumentach w 1508 r. oraz 1565 r. jako młyn Drawski. W latach 1508-1580 młyn należał do wsi Drawsko. W 1510 r. pleban z Wielenia otrzymywał ćwierć maki żytniej i świętopietrze z tego młyna. Przy młynie powstała osada młyńska położona w głębokim jarze potoku Hamrzysko płynącego do Noteci. W XVII w. w dokumentach mowa jest o hucie, która wytapia żelazo z okolicznych rud; na miejscu tej huty powstała dzisiejsza odlewnia, wybudowana w 1854 r. Obecnie jest to Odlewnia Żeliwa Ciągłego, produkująca części do maszyn rolniczych. W XIX wieku była to zwana Drasko Młyn osada licząca 4 domy i 53 mieszkańców (25 ewangelików, 28 katolików, 20 analfabetów). Pod koniec XIX wieku była to osada przemysłowa zwana Sattlershuetten (Querbachshuetten) licząca 5 domów i 98 mieszkańców.

W 1910 r. Drawski Młyn liczył 106 mieszkańców. Rozwój odlewni pociągnął za sobą wzrost ludności wsi, która rozwinęła się do sporych rozmiarów. Po 1920 r. wieś weszła w skład II Rzeczypospolitej. Była siedzibą placówki Straży Granicznej I Linii „ Drawski Młyn”. W 1930 r. Bank Pekao otworzył we wsi kantor wymiany walut dla robotników sezonowych.

Najstarsze budynki Drawskiego Młyna mieszczą się przy dworcu kolejowym; przy głównej drodze dawna szkoła z 1911 r. Osiedle mieszkalne bloków wybudowano w latach 50- tych; na osiedlu głąz pamiętkowy Józefa Noji, mieszkańca pobliskiego Pęckowa, polskiego olimpijczyka zamordowanego w Auschwitz. W latach 1985-1991 wybudowano okazały kościół Opatrzności Bożej.

Zabytki:

- zespół stopnia wodnego „Drawsko nr 21” z 1898 r., obejmujący: śluza komorowa, jaz z przepławką dla ryb, budynek mieszkalny z 1884, budynek gospodarczy, budynek administracyjny na tamie

rozdzielczej, budynek techniczno-magazynowy

- zespół stopnia wodnego „Krzyż nr 22” z 1898 r. : śluza komorowa, jaz z przepławką dla ryb, budynek mieszkalny ok. 1918 r., budynek gospodarczy
- zespół dworca kolejowego z XIX /XX ww.: dworzec kolejowy, magazyn, dom, dom z budynkiem gospodarczym
- Szkoła , obecnie przedszkole, ul. Szosa Dworcowa 2, mur., 1911 r.,
- Cmentarz ewangelicki, nieczynny, poł. XIX w.
- ul. Dworcowa; dom nr 15 z XIX/XX w.
- ul. Szosa Dworcowa: dom nr 1 z l. 20-te XX w., ; dom nr 26 z XIX/XX w.

KAMIENNIK

Wieś położona jest w Puszczy Noteckiej, nad rzeką Miałą. Liczba mieszkańców 269 osób. Przez wieś przebiega droga lokalna.

W dokumentach pierwsza wzmianka w 1564 r. o stawie „na Kamienczu”; w 1580 r. wieś zwana była Hamer Kamiennik. Była to osada - własność królewska wchodząca w skład starostwa wieleńskiego, część wsi Drawsko leżąca nad stawem Kamieniec w puszczy. Mieszkało w niej 2 zagrodników pilnujących stawu, jeden kołodziej płacący czynsz 1 floren 18 groszy, w osadzie był dół do wyrobu smoly (3 beczki rocznie) – opłata od dołu wynosiła 6 groszy a opłata od beczki 3 grosze. Na terenie osady archeolodzy odkryli ślady osady hutniczej.

W 1789 r. Kamiennik liczył 23 dymy; była to wieś szlachecka w pobliżu młyna wodnego i papierni. W 1871 r. żyły we wsi 182 osoby w 21 domach; z tego 100 urodzonych we wsi, 180 ewangelików i 2 katolików. W 1905 r. Kamiennik miał 342 mieszkańców.

Podczas okupacji niemieckiej żołnierze miejscowej placówki AK w dniu 11. 09. 1944 r. opanowali wieś, uszkodzili młyn i tartak należące do Kreisleitera SS z Czarnkowa oraz zabrali wiele sztuk broni.

Zabytki:

- szkoła z 1910 r., obecnie przedszkole,
- zespół młyna wodnego: młyn wodny mur./drewno/szach., pocz. XX w., / dom pracowników młyna , ob. dom nr 50, szach., pocz. XX w.,
- Cmentarz ewangelicki, nieczynny, XIX w.
- Dom nr 1, mur., 1895 r.
- Zagroda nr 11: dom szach., poł. XIX w. /chlew glina, poł. XIX w.
- dom nr 12, mur., 1 ćw. XX w.,
- dom nr 20, mur., 4 ćw. XIX w.

*Młyn w Kamienniku
Mühle in Kamiennik*

*Kościół w Kamienniku
Kirche in Kamiennik*

*Staw młyński w Kamienniku
Mühlenteich in Kamiennik*

Dawna szkoła w Kawczynie
Ehemalige Schule in Kawczyn

Dawna remiza w Kawczynie
Ehemalige Feuerwache in Kawczyn

Figura św. Floriana w Kawczynie
Figur des heiligen Florian in Kawczyn

- dom nr 21, mur., XIX/XX w.
- Zagroda nr 31: dom mur./szach., poł. XIX w./ budynek stodołno-inwentarski, mur./glina, k. XIX w.
- dom nr 32, mur./szach., 2 poł. XIX w.
- dom nr 35, mur., 4 ćw. XIX w.
- dom nr 37-38-39, mur./drewno, 1 poł. XIX w.
- dom nr 49, 2 poł. XIX w., /dom nr 53, mur., 4 ćw. XIX w.
- Zagroda nr 55: dom drewno, 2 poł. XIX w./stodoła drewno, 2 poł. XIX w.
- Budynek inwentarski w zagrodzie nr 57, glina/drewno, 2 poł. XIX w.

Pomniki przyrody:

- Dąb, obwód 460 cm, koło domu nr 44
- Lipy, obwód do 430 cm, koło domu 5a

KAWCZYN

Wieś o rozproszonej zabudowie leżąca przy drodze wojewódzkiej z Drawska do Drezdenka. Liczba mieszkańców wsi wynosi 357 osób.

Jest to stosunkowo młoda wieś; początek jej dała kolonia, założona w 1765 r. przez Fryderyka Wielkiego nazwana wówczas Neu Erbach. Kolonię założono na terenie, który już przed rozbiorami Polski leżał poza granicami państwa polskiego; leżała wówczas na terenie Prowincji Brandenburgia, w powiecie Friedeberg (obecne Strzelce Krajeńskie). W 1809 r. liczył 50 dymów, żyło w nim 276 osób; stał w nim wiatrak. W 1871 r. stało w nim 86 domów mieszkalnych, w których żyło 575 osób (319 osób urodzonych we wsi); 571 ewangelików i 4 katolików.

W 1905 r. Kawczyn liczył 411 mieszkańców (w tym 2 katolików). Należał do parafii katolickiej w Drezdenku, a luteranie podlegali pod Neu Anspach (obecnie Niegosław).

Przed wojną do Kawczyna należała osada Wiesenausbau (po 1945 r. zwana Orajkowicami, obecnie nieistniejąca), położona pomiędzy Pełczą i Lipnem. W 1925 r. Kawczyn liczył 426 mieszkańców zamieszkujących w 121 gospodarstwach. 410 mieszkańców było ewangelikami, 14 katolikami.

W granicach państwa polskiego wieś znalazła się od 1945 r.

W ciągu rozwoju wsi powstały dwie różniące się od siebie części: Lange Reihe (Długi Szereg) i Kurze Reihe (Krótki Szereg); nazwy te w spolszczonej wersji Langeraja i Kurzeraja funkcjonują do dzisiaj.

Na skraju wsi duży obszar zajmuje dawny cmentarz ewangelicki; Po wojnie z Niemiec płynęła pomoc na jego utrzymanie, obecnie pomimo poczynionych nakładów na utwardzone alejki przyroda upomina się o swoje prawa i cmentarz z wolna zarasta. Przy cmentarzu dawna remiza, służąca także jako kaplica. Z lat 60-tych XX w. pochodzi figura św. Floriana, stojąca na rozdrożu.

We wsi zamieszkane jest 68 domów poniemieckich, 12 nowo wybudowanych.

Zabytki:

- szkoła obecnie przedszkole, mur., XIX/XX w.
- cmentarz ewangelicki nieczynny z XIX w.
- Figura św. Floriana mur., 2 poł. XIX w.
- Remiza strażacka, mur., 1911 r.
- Dom nr 3, mur., 4 ćw. XIX w./dom nr 8, mur., 1 ćw. XX w./dom nr 10, mur., ok. 1900 r.
- Stodoła w zagrodzie nr 14, drewno, ok. poł. XIX w.
- Dom nr 17, mur., 1 ćw. XX w./dom nr 18, mur., 4 ćw. XIX w./dom nr 23, mur./szach., 3/4 ćw. XIX w./dom z częścią inwentarską nr 24, mur./szach., ok. poł. XIX w./dom nr 32, mur., pocz. XX w.
- Stodoła z wozownią w zagrodzie nr 33, drewno, XIX/XX w.
- Stodoła z wozownią w zagrodzie nr 35, drewno, ok. poł. XIX w.
- Dom nr 39, mur., XIX/XX w.
- Stodoła z częścią inwentarską w zagrodzie nr 43, szach., 2 poł. XIX w.
- Stodoła z częścią inwentarską w zagrodzie nr 60, drewno, 1 poł. XIX w.

KWIEJCE

Niewielka leśna wieś zamieszkała przez 108 osób. Leży przy drodze z Chełstu do Piłki. Wieś należała do dóbr wieleńskich. We wsi czynne jest kąpielisko nad jeziorem zwanym obecnie Piast (nazwa przeniesiona po I wojnie z pobliskiego bagna), funkcjonuje gospodarstwo rybaccie oraz ośrodek wypoczynkowy. W południowej części wsi zachowana aleja pozostałość po dawnym parku.

Wieś ma zwartą zabudowę z licznymi zabytkowymi domami.

Początkowo była to osada założona w XVI w. nad Jeziorem Kwiejce. Pierwsza wzmianka o tej osadzie pojawia się w 1592 r. Jezioro Kwiejce znane było już od 1424 r. (pod nazwą *Queske*) w 1527 r. Qieczcze, w 1564 r. Kwiejcza. Koło jeziora biegła granica z Nową Marchią. Jezioro o dwóch toniach niewodowych należało do wsi Pęckowo.

Dawny cmentarz ewangelicki w Kawczynie
Der ehemalige evangelische Friedhof in Kawczyn

Świątlica wiejska w Kwiejcach Starych
Gemeinschaftshaus in Kwiejce Stare

Stary dom w Kwiejcach Starych
Altes Haus in Kwiejce Stare

Stary dom w Kwiejcach Starych
Altes Haus in Kwiejce Stare

Remiza w Kwiejcach Nowych
Ehemalige Feuerwache in Kwiejce Nowe

Kościół w Kwiejcach Starych
Kirche in Kwiejce Stare

Na gruntach należących do Kwiejc, wokół Jeziora Warasz w 1742 r. założono wieś olenderską zwaną Neu Sorge (dzisiaj Kwiejce Nowe). W 1740 r. Piotr Sapięha –właściciel Wielenia sprzedał Maellingowi –sołtysowi Kwiejce Starych tzw. „ Głębokie Doły”; a w latach 30-tych XIX wieku po likwidacji pańszczyzny i oczynszowaniu chłopów utworzono osadę Gruenthal (dzisiaj Zieleniec), leżącą nad J. Zieleniec. Na południe od Kwiejce Nowych przy Trakcie Drezdeńskim stoi leśniczówka Gospódka a na pobliskiej polanie istniała niegdyś osada Karczemka. Obok leśniczówki symboliczny gród leśniczego Antoniego Jarochońskiego zabitego przez Niemców w 1944 r. za pomaganie partyzantom. Z tego terenu pochodzi legenda o jeźdźcu bez głowy galopującego na czarnym koniu pośród sfory psów. Jak niesie wieść gminna jest to jeden z leśniczych, który pokutuje za swoje czyny.

Jadąc dalej Traktem w stronę Drezdenka napotkamy osadę Dębowiec, założoną w 1722 r. Niewiele z niej pozostało, tylko duża polana pośród lasu będąca niegdyś łąkami i polami uprawnymi i kilka budynków pracowników leśnych z lat 70-tych.

W 1910 r Alt Sorge (Kwiejce Stare) miały 356 mieszkańców; Neu Sorge (Kwiejce Nowe) miały 638 mieszkańców .

Zabytki:

- Neogotycki kościół poewangelicki (obecnie filialny p.w. Niepokalanego Serca Marii z Fatimy) z 1909 roku. Wnętrze nakryte drewnianą kolebką, z emporą chórową wspartą na słupach. Na sklepieniu, na chórze, prospekcie organowym, ołtarzu i ambonie znajduje się przemalowana dekoracja malarska o motywach roślinnych, w oknach witraże z geometrycznym oszkleniem. Na terenie przykościelnym, przed wejściem głównym do kościoła rośnie lipa. We wnętrzu zachowane pierwotne wyposażenie: ołtarz główny, ambona, organy zdobione malowaną ornamentálną dekoracją roślinną, analogiczna dekoracja na balustradzie empory organowej.

- Dwa cmentarze ewangelickie, nieczynne z XIX w.
- pastorówka, obecnie świetlica wiejska i budynek mieszkalny, Kwiejce 7, mur./drewno, 1 ćw. XX w.
- szkoła, obecnie pensjonat „Leśny Dworek”, Kwiejce 8, mur./szach., 1912 r.
- remiza strażacka, mur., 1 ćw. XX w.
- dom nr 9, szach., 2 poł. XIX w./ dom nr 10, mur., pocz. XX w./dom nr 11, mur., pocz. XX w.

- zagroda nr 12:
- stodoła i budynek gospodarczy , szach., 1 poł. XIX w.,
- dom nr 22, szach., ok. poł. XIX w./dom nr 24, mur., pocz. XX w./dom nr 26, mur., pocz. XX w./dom nr 27, mur., 1906 r.,

KWIEJCE NOWE

Leśna wieś; Liczba ludności 111 osób. Dawna wieś olenderska powstała w 1742 r. W 1910 r. wieś zwana była Neu Sorge; miała aż 638 mieszkańców. W 2004 r. dołączono do niej samodzielną dotąd wieś Zieleniec, powstałą w połowie XIX w. podczas parcelacji majątków i uwłaszczenia chłopów w Prusach. W sierpniu 1944 r. w okolicy wsi zrzucono sowieckich skoczków, mających działać w Puszczy Noteckiej.

Zabytki:

- cmentarz ewangelicki, nieczynny, XIX w.
- cmentarz ewangelicki nieczynny, poł. XIX w., dz. nr 154
- szkoła ob. gospodarstwo agroturystyczne „Zieleniec”, Kwiejce Nowe 36, mur., 1 ćw. XX w.
- dom nr 6, mur., pocz. XX w.
- dom nr 39, mur./szach./drewno, l. 70-te XIX w.
- dom nr 47, mur., XIX/XX w.

MARYLIN

Niewielka osada letniskowa w Puszczy Noteckiej; liczba stałych mieszkańców tylko 86 osób.

Pod koniec XVI w. nad stawem zwanym Smrodynek (rozmiary 8 na 2 staje) powstaje osada Mały Smrodynek, zwany później Marianowem a od końca I wojny Marylinem. W 1565 r. na Miale stał młyn.

W 1789 r. Marylin liczył 13 dymów. W 1905 r. mieszkały w nim 184 osoby (z tego zaledwie 7 katolików), w 1910 r. miał 214 mieszkańców.

Polski XIX wieczny Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego informował: *zwie się Marianowem, liczy 20 domów, 159 mieszkańców (20 ewangelików, 139 katolików, 27 analfabetów).*

Zabytki:

- Najcenniejszym zabytkiem była zagroda w Marylinie nr 21 składająca się z drewnianej chałupy powstałej w latach 1830-40, drewnianej stodoły z 3 ćw. XVIII wieku i obory obecnie wozowni także z 3 ćw. XVIII wieku. W 1997 roku chałupę i stodołę zakupiło Mu-

Jezioro Marylin
Marylin See

Dawna szkoła w Marylinie
Ehemalige Schule in Marylin

Miała w Marylinie
Miale - Fliess in Marylin

Stara zabudowa w Moczydłach
Alte Bebauung in Moczydła

Kapliczka w Moczydłach
Kapelle in Moczydła

Pomnik poległych w Pełczy
Gefallenendenkmal in Pełcza

zeum Okręgowe w Pile i przeniosło ją do Muzeum Kultury Ludowej w Osieku, tylko obora pozostała na miejscu

- szkoła obecnie świetlica wiejska, Marylin 9, murowana, 4 ćw. XIX w.
- dom nr 4, murowany, koniec XIX w.
- dom nr 10, murowany, 1 ćwierć XX w.
- dom nr 17, drewno, XVIII w.
- obora ob. budynek gospodarczy w zagrodzie nr 21, drewno, 3 ćwierć XVIII w.
- dom nr 22, drewno, XVIII w.
- budynek gospodarczy w zagrodzie nr 23, drewno, XVIII w.
- dom nr 25, mur./głina, k. XIX w.

MOCZYDŁA

Założona w 1765 r. przez Fryderyka Wielkiego kolonia zwana wówczas Erbenwunsch; na początku XIX w., w 1809 r. liczyła 16 dymów, mieszkało w nich 14 rodzin kolonistów; ogółem liczba ludności wynosiła 104 osoby.

Obecna liczba ludności wynosi 157 osób. Częścią wsi jest osada Kaczory (dawniej Neuteicher Hollander - Olendry).

W 1871 r. w Moczydłach, w 19 budynkach mieszkalnych żyło 125 osób (z tej liczby 76 osób urodzonych we wsi); wszyscy ewangelicy. W 1910 r. Moczydła liczyły 114 mieszkańców. W 1925 r. było 89 mieszkańców (87 protestantów) i 17 zamieszkałych domów.

Zabytki:

- dom nr 11, mur., pocz. XX w.
- dom nr 22, mur., pocz. XX w.
- dom nr 23, mur., 1 ćw. XX w.

PEŁCZA

Wieś położona na łąkach nadnoteckich, zabudowa rozproszona, liczba mieszkańców 110 osób.

Jest to dawna kolonia Friedrichshorst, założona w 1756 r. przez Fryderyka Wielkiego; w 1809 r. liczyła 22 dymy zamieszkałe przez 122 osoby.

W 1871 r. w Pełczy, w 20 domach mieszkalnych żyło 115 osób (70 urodzonych we wsi); wszyscy mieszkańcy określani jako ewangelicy. W 1910 r. wieś liczyła 108 mieszkańców. W 1925 r. miała 105 mieszkańców (101 protestantów) mieszkających w 22 domach.

Zabytki:

- cmentarz ewangelicki nieczynny, XIX w.,
- stodoła w zagrodzie nr 1, drewno, ok. poł. XIX w.,
- stodoła z wozownią w zagrodzie nr 5, drewno, XVIII/XIX wiek, przebudowana XX w.,
- zagroda nr 11: dom, mur./szach., ok. poł. XIX w.; budynek gospodarczy, mur./drewno, ok. poł. XIX w.,

PĘCKOWO

Duża wieś o zwartej zabudowie i układzie wielodrożnicy. Liczba mieszkańców 1030 osób.

Pierwotnie było to własność królewska potem szlachecka. Zwana w 1458 r. Panczkow, w 1510 r. Paczko, w 1564 r. Peczkowo, w 1595 r. Penczkowo.

Dziesięciny z Pęckowa płacono na rzecz kapeli śpiewaków z kolegiaty w Szamotułach, co potwierdził przywilejem z 1469 r. biskup poznański. W 1510 r. we wsi było 15 kmieci, płacili plebanowi z Wielenia po 2 korce żyta i dwa korce owsa oraz meszne po ½ grosza od każdego oraz denar św. Piotra. W 1563 r. wieś podatek płaciła z 1 łana sołdeckiego i 3 karczem.

W 1517 r. mieszkańcy wsi Jan Bieszek, Mikołaj Gładaj i Jan Karczmarz wieźli na targ do Sierakowa po beczce smoły każdy; na drodze publicznej faktor ze wsi Chojna bezprawnie zabrał każdemu z nich wóz zaprzężony w parę koni wraz z ładunkiem. W 1563 r. do wsi należał młyn Zawada o jednym kole; w 1564 r. jeziora i stawy położone na południe od Noteci: Orzełek (2 tonie niewodowe), Długie, Linie, Mrzin, Piaseczno, Kwiejce, Smrodyniak, Pęckowski Staw. Sołtys płacił 16 groszy z łąki, ogrodu i karczmy; zobowiązany był do posługi konnej dla zamku wielńskiego. Mieszkało tu 11 kmieci na 11 śladach- płacili po 24 grosze, dając po 2 kury i 30 jaj; jeden ślad był opustoszały, uprawiał go kmięć, który po 4 latach wolnizny zacznie płacić jak pozostali; jeden ślad opuszczony zarósł. We wsi było 2 karczmarzy, którzy mieli ogrody, trochę ziemi i łąki, płacili po 21 groszy; 2 zagrodników odrabiających pańszczyznę dla zamku wielńskiego. Proboszcz wielński miał we wsi jeden ślad, z którego płacił 6 groszy wojennego. Były też dwie opuszczone barcie oraz 4 doły do wyrobu smoły. Własnością wsi był tartak Piła. Dochód z wsi wynosił 14 złotych 9 groszy 15 denarów.

*Szkola w Pęcownie
Schule in Pęckowo*

*Kapliczka św. Wawrzyńca w Pęcownie
Kapelle des heiligen Laurentius in Pęckowo*

*Chrystus Frasobliwy z Pęckowa
Christus in Elend aus Pęckowo*

*Figura świętego Stanisława Kostki
Figur des heiligen Stanislaw Kostka in Pęckowo*

W 1595 r. Piotr Czarnkowski sprzedał Chrystianowi margrabiemu brandenburskiemu dobra wieleńskie za 25 000 złotych !

Wydany pod koniec XIX wieku Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego podaje, że wieś leży w bagnisto lesistej okolicy. Wieś miała wówczas 94 domy, zamieszkałe przez 964 osoby (923 katolików, 31 protestantów i 10 żydów). We wsi istniała szkoła katolicka.

W 1906 r. staraniem proboszcza Władysława Kilińskiego założone zostało Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich. Rok później rozpoczęto zbieranie funduszy na budowę Domu Katolickiego; głównym darczyńcą był Jan Koza ofiarowując 3000 marek na ten cel. Dom Polski wybudowano na zasypnym stawie (tzw. stare Błotko). W 1912 r. odbyła się pierwsza procesja Bożego Ciała.

W 1910 r. Pęckowo miało 1301 mieszkańców. W 1919 r. urodził się w Pęcowie Józef Noji – polski olimpijczyk. W 1920 r. w pierwszej wersji Traktatu Wersalskiego powiat wieleński miał przypaść Niemcom. Delegacja mieszkańców ziem na południe od Noteci w składzie: proboszcz z Piłki, ksiądz Pielatowski, z Pęckowa Michałek, Koza i Malida oraz Czarnkowski z Drawskiego Młyna udała się do Poznania, gdzie spotkała się z szefem Misji Sojuszniczej w Berlinie. Generał francuski du Pont pokazując na mapę stwierdził, że Polska może być tylko do Noteci, gdyż mieszka tu większość Polaków, natomiast na północ od Noteci większość stanowią Niemcy.

W 1931 r. Jan Koza ufundował dzwony do kaplicy nazwane od imienia jego i jego żony Janem i Weroniką. Zapisał również cały swój majątek parafii w Piłce.

W czasie okupacji Niemcy wywieźli 34 rodziny sprowadzając na ich miejsce osadników z krajów bałtyckich. Zamknęli kaplicę zabierając z niej wartościowe przedmioty. Została zamieniona na magazyn obuwia. Okupant zniszczył dwie kapliczki we wsi: św. Jan Nepomucena i Chrystusa Frasobliwego oraz krzyż.

24 stycznia 1945 r. Pęckowo zostało wyzwolone spod okupacji niemieckiej. W 1947 r. Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej wykonało figurę św. Stanisława Kostki.

Zabytki:

- Kościół p.w. św. Ignacego Loyoli, murowany z 1909 r., rozbudowany w latach 1984 – 1986 r., przy kościele kamienie pamiątkowe z 1998 r.
- figura Jana Nepomucena odbudowana w 1983 r.

- kapliczka z Chrystusem Frasobliwym odbudowana; poprzednia zniszczona przez Niemców w 1941 r.
- Szkoła Podstawowa im. Józefa Noja, przedszkole i budynek mieszkalny, ul. Powst. Wlkp. 1, mur., 1884 r., dz. nr 438/3, 438/5, 438/6
- Cmentarz katolicki ob. komunalny, czynny, XX w., na nim grób nieznanego żołnierza oraz figura Józefa Karczewskiego zamordowanego w Oranienburgu.
- *Wybudowanie: dom nr 13, mur., ok. poł. XIX w. ;budynek inwentarski w zagrodzie nr 19, mur., ok. poł. XIX wieku*
- *ul. Józefa Noja: dom nr 1, mur., k. XIX w.; dom nr 7, mur., 1 ćw. XX w.,; dom nr 8, mur., 4 ćw. XIX w., ;dom nr 12, mur./drewno, 2 poł. XIX w.; dom nr 14, drewno, XIX w.; dom nr 18, glina/szach., ok.1886 r., dz. nr 324/3*
- *ul. Nowa: dom nr 5, mur., XIX/XX w.; dom nr 8, mur., 1912 r.; dom nr 15, mur., l. 20-30-te XX w., dom nr 17, mur., l. 20-30-te XX w.,; dom nr 20, mur., 1930 r.*
- *ul. Polna: dom nr 2, mur., 4 ćw. XIX w.; dom nr 3, mur., XIX/XX w.; dom nr 5, mur., XIX/XX w.; dom nr 7, mur., 1 ćw. XX w.; dom nr 8, mur., 4 ćw. XIX w., dz. nr 574*
- *ul. Powstańców Wlkp.: dom nr 19, mur., 4 ćw. XIX w.; dom nr 20, mur., 3/4 ćw. XIX w.; dom nr 23, mur., 4 ćw. XIX w.*
- *ul. Wieleńska: dom nr 1, mur., 4 ćw. XIX w.; dom nr 14, mur., XIX/XX w.; dom nr 16, mur., 1 ćw. XX w.; dom nr 18, mur., XIX/XX w.; dom nr 21, mur., l. 20, 30 – te XX w.; dom nr 25, mur., 1 ćw. XX w.*

PIŁKA

Wieś o zwartej zabudowie oraz licznych przysiółkach położonych w leśnych enklawach (Borzysko –Młyn, Harenda, Kaczeniec, Piłka – folwark, Piłka – las, Dąbrówka). Liczba mieszkańców wsi wynosi 556 osób.

W dokumentach w 1565 r. pojawia się wzmianka o pile (tartaku) na rzece Miała należącej do wsi Pęckowo. Tarcie (przetarte drzewa) spuszczano Notecią do Szczecina lub wożono do królewskiej wsi Rataje koło Chodzieży (właścicielem dóbr wieleńskich i Rataj był wówczas Stanisław Górka). Piła mogła przetrzeć tyle tarcic, że starczyło ich na dwie tratwy; na jedną tratwę ładowano 24 kopy tarcic a w Szczecinie 1 kopę sprzedawano za 7 lub 8 złotych. W pobliżu tartaku osiedleni byli zagrodnicy, którzy pilnowali pobliskich stawów.

Kościół w Pęcownie
Kirche in Pęckowo

Przedszkole w Piłce
Kindergarten in Piłka

Dawna kaplica ewangelicka w Piłce
Ehemalige evangelische Kapelle in Piłka

Cmentarz katolicki w Piłce
Katholischer Friedhof in Piłka

Park grzybów leśnych w Piłce
Pilzpark in Piłka

Nagrobek z cmentarza ewangelickiego w Piłce
Grabstein auf dem evangelischen Friedhof in Piłka

W XIX w. wieś miała 97 domów, 745 mieszkańców (529 katolików, 216 protestantów). Pierwszy kościół – drewniany wybudowali Piotr Sapiaha i jego żona Joanna z Sułkowskich. W 1767 r. Sapiaha sprowadził również nowych osadników, co przyczyniło się do dużego rozwoju wsi. Pierwszy kościół spłonął a kolejny wybudowano w 1868 r.

W 1910 r. wieś liczyła 955 mieszkańców.

Zabytki:

- Kościół parafialny p.w. Najświętszej Marii Panny w Piłce, który został wybudowany w 1868 roku staraniem księdza proboszcza Antoniego Prokopa dla miejscowych katolików. Jest to kościół jednonawowy, z wyodrębnionym trójbocznie zamkniętym prezbiterium z parą zakrystii po bokach dobudowanych w 1906 roku, od frontu znajduje się wieża usytuowana centralnie. Elewacje kościoła są ceglane ze skromną dekoracją architektoniczną. Wnętrze nakryte stropem drewnianym z pułapem podwieszonym do krokwi. W kościele zachowane jest wyposażenie z czasu jego budowy: ołtarz główny z 1869 roku, ołtarz boczny z obrazem Św. Antoniego Pustelnika oraz dzwon późnobarokowy z 1758 roku. Pozostałe wyposażenie - ołtarz boczny, ambona, prospekt organowy wykonane są współcześnie na wzór pierwotnego zniszczonego pożarem. Przy kościele znajduje się nagrobek inicjatora budowy kościoła ks. proboszcza Antoniego Prokopa pochodzący z 1884 roku. Pod ochroną konserwatorską jest zespół wyposażenia wnętrza obejmujący ołtarz główny z około 1859 r. wraz z obrazem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny z wcześniejszymi XVIII w. rzeźbami, ołtarz boczny z 1869r. odtworzony po pożarze w 1987 r., obraz św. Antoniego Pustelnika pędzla J. Stankiewicza z 1870 r., dwa XVIII wieczne krucyfiksy oraz dzwon barokowy z 1758 roku fundacji Piotra Sapiahy pochodzący z poprzedniego kościoła
- Cmentarz katolicki nieczynny z 1869 r.
- Dawny kościół ewangelicki z pastorówką obecnie świetlica wiejska i budynek mieszkalny Piłka 93, mur./szach., 1 ćw. XX w.
- Szkoła ob. biblioteka i budynek mieszkalny, Piłka 24, mur., 1 ćw. XX w.
- Cmentarz ewangelicki, nieczynny, XIX w.
- Cmentarz katolicki, czynny, XIX w.
- Dom nr 13, mur./szach, k. XVIII w., przebudowany XX w.; dom nr 22, mur., 1 ćw. XX w.; dom nr 27, mur., 4 ćw. XIX w.; dom nr 28, glina, k. XIX w.; dom nr 30, mur./glina, 4 ćw. XIX w.; dom nr 35,

- mur., XIX/XX w.; dom nr 37, mur., XIX/XX w.; dom nr 40, mur., 1 ćw. XX w.; dom nr 41, mur., 1914 r.; dom nr 45, mur., ok.1910 r.
- Dom nr 51, drewno, 1824 r.; dom nr 52, mur., XIX/XX w.; dom nr 54, mur., XIX/XX w.; dom nr 89, szach., k. XIX w.; dom nr 95, mur., 4 ćw. XIX w.; dom nr 97, mur., pocz. XX w.; dom nr 98, ob. przed-szkole i punkt lekarski, mur., l. 20-te XX w.
  - Stodoła w zagrodzie nr 118, drewno, 2 poł. XIX w.
  - Stodoła w zagrodzie nr 120, drewno, 1 poł. XIX w., przebudowa-na k. XIX w.

JEDZMY RYBY

SUM PIECZONY PO KREOLSKU

60 dag suma (filet),
3 ząbki czosnku, 2 szklanki soku pomidorowego, 15 dag ogórków,
10 dag papryki, 15 dag cebuli, 15 dag selera, sól, pieprz

Warzywa umyć. Ogórki obrać. Paprykę przekroić, oczyścić z nasion. Seler i cebulę obrać, opłukać. Wszystkie warzywa drobno pokroić, włożyć do wrzącej wody (1/2 szklanki). Gotować pod przykryciem. Gdy zmiękną, dodać sok pomidorowy, gotować do zagęszczenia, odstawić, przyprawić solą i pieprzem. Rybę umyć, oczyścić. Oczyszczone filety umyć, osuszyć, natrzeć przeciśniętym przez praskę czosnkiem. Połowę gęstego sosu warzywnego umieścić wewnątrz ryby, spiąć szpilkami do drobiu. Ułożyć w żaroodpornym naczyniu, połąć równomiernie resztą sosu. Naczynie przykryć pokrywą lub folią aluminiową. Wstawić do nagrzanego piekarnika i piec około 45 min. Podawać na gorąco z dodatkiem ziemniaków.

KARP ZE ŚLIWKAMI

1 kg karpia,
25 dag mrożonych śliwek, pół szklanki czerwonego wytrawnego wina,
3 - 4 łyżki oliwy, łyżka mąki, cynamon, goździki, imbir, sok z cytryny, sól, pieprz.

Oczyszczonego i sprawnego karpia umyć, pokroić na dzwonka, posolić, odstawić na pół godziny w chłodne miejsce. Śliwki opłukać, wydrylować i zmiksować z winem i przyprawami. Rybę obtoczyć w mące, zrumienić na oliwie z obu stron. Ułożyć w żaroodpornym naczyniu, połąć sosem i zapiec. Podawać z ziemniakami z wody i surówką z cykorii.

Kościół w Piłce
Kirche in Piłka

Plebania
Pfarrhaus in Piłka

Wnętrze kościoła
Das Innere der Kirche in Piłka

*Zbiornik retencyjny w lesie
Stausee im Wald*

*Noteć koło Moczydeł
Netze bei Moczydła*

NADNOTECKA GRUPA RYBACKA

Stowarzyszenie Nadnotecka Grupa Rybacka (NGR) powstało w dniu 27 lipca 2009 roku przy udziale przedstawicieli sektora rybackiego i wsparciu lokalnych władz samorządowych. W latach 2010-2015 NGR wdrażała Lokalną Strategię Rozwoju Obszarów Rybackich na terenie siedmiu gmin, z których tylko pięć pokrywa się z obecnym obszarem. W 2015 roku minął czas obowiązywania LSROR, której realizacja zaowocowała wieloma przedsięwzięciami mającymi pozytywny wpływ na rozwój obszaru NGR. Wobec możliwości wykorzystania środków unijnych kolejnej perspektywy finansowej Programu Operacyjnego „Rybnactwo i Morze 2014- 2020”, NGR podjęła się opracowania Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność na kolejne lata.

17 maja 2016 roku podpisano umowę z Samorządem Województwa Wielkopolskiego na jej realizację, na mocy której Stowarzyszenie NGR w ramach Programu Operacyjnego „Rybnactwo i Morze” 2014-2020 ze środków Europejskiego Funduszu Morskiego i Rybackiego pozyskało kwotę 12.000.000,00 PLN. NGR zamierza rozdysponować przyznane środki na realizację operacji w ramach LSR, wdrożenie projektów współpracy oraz koszty bieżące i aktywizację. Środki będzie można przeznaczyć na działania służące wzmocnieniu potencjału sektora rybackiego na obszarze NGR, zwiększenie atrakcyjności i konkurencyjności turystycznej obszaru NGR oraz poprawę jakości życia społeczeństwa obszaru NGR poprzez aktywizację oraz rozwój przedsiębiorczości.

NGR wdraża LSR w ramach PO „Rybnactwo i Morze” na obszarze 7 gmin członkowskich, tj.: Drawsko, Krzyż Wlkp., Szydłowo, Trzcianka, Wieleń, Chodzież i Czarnków. Teren Gmin wchodzący w skład NGR to obszar, którego największym atutem turystycznym jest przyroda: lasy zajmujące połowę powierzchni, liczne jeziora i gęsta sieć rzek. Sieć szlaków do uprawiania różnego rodzaju wędrówek (pieszych, rowerowych, kajakowych, konnych) uzupełniana jest o elementy infrastruktury turystycznej, przybywa też miejsc noclegowych i placówek gastronomicznych. Liczne jeziora na tym terenie przyciągają wędkarzy, a rzeki o przebiegu górskim (Piława, Dobrzyca, Bukówka) dają też możliwość łowienia ryb łososiowatych. Tutejsze lasy słyną z bogactwa runa leśnego. Kajakarze korzystają z popularnych szlaków Gwdy oraz jej dopływów: Dobrzyca, Piława i Rurzyca, ale na wytrawnych wodniaków czekają też inne, trudniejsze rzeki: Bukówka, Krępicza, Łomnica, Człopica.

Odtowy ryb na terenie NGR
Fischfang auf dem Gebiet der Netzer Fischer Gruppe (NGR)

Odtowy ryb na terenie NGR
Fischfang auf dem Gebiet der Netzer Fischer Gruppe (NGR)

Odtowy ryb na terenie NGR
Fischfang auf dem Gebiet der Netzer Fischer Gruppe (NGR)

Stawy gospodarstwa Kwiejce - Karpniki
Teiche des Fischereibetriebes Kwiejce - Karpniki

Stawy gospodarstwa Kwiejce - Karpniki
Teiche des Fischereibetriebes Kwiejce - Karpniki

Stawy gospodarstwa Kwiejce - Karpniki
Teiche des Fischereibetriebes Kwiejce - Karpniki

Na terenie NGR łącznie funkcjonuje około 50 podmiotów rybackich, w tym 43 to hodowcy stawowi, a 7 to użytkownicy jezior. Całkowita wartość produkcji to ponad 11,5 mln PLN.

GOSPODARSTWA RYBACKIE

Na terenie gminy Drawsko działają dwa gospodarstwa rybackie:

Gospodarstwo Rybackie „Kwiejce - Karpniki”, Kwiejce 35, www.kwiejce.pl, tel. 67 256 3355

Gospodarstwo obejmuje 4 stawy o nieregularnych brzegach, położone wśród lasów, o łącznej powierzchni 36 ha i objętości ok. 500 000 m³ wody. Na południowym krańcu gospodarstwa znajdują się źródła, które dają początek rzece Człapia (Hamerka). Przepływając przez stawy, zasila je w wodę, jest również naturalną granicą województw lubuskiego i wielkopolskiego.

W gospodarstwie prowadzona jest kompleksowa produkcja rybacka: wylęg, produkcja materiału zarybieniowego, hodowla ryby konsumpcyjnej. Oprócz działalności rybackiej prowadzimy gospodarstwo agroturystyczne, a na naszych łąkach realizowane są programy ochrony rzadkich gatunków ptaków (czajka i bekas kszyc).

Historia: Historia powstania obiektu sięga roku 1979, gdy Gospodarstwo Rybackie w Oleśnicy postanowiło wybudować stawy rybne, będące równocześnie zbiornikami wody na wypadek pożaru Puszczy Noteckiej. Całkowita powierzchnia zbiorników miała wynosić ok 60 ha. Do 1989 roku wybudowano tylko część i na tym zakończono budowę. Od 1994 roku gospodarstwo przeszło w ręce prywatne i jest gospodarstwem rodzinnym.

Gatunki dominujące: karp, lin, szczupak

Pozostałe gatunki: płoć, amur, karaś, okoń

Na terenie obserwować można wiele gatunków ptaków w ich naturalnym środowisku. Są to między innymi: bielik zwyczajny, zimorodek, bekas kszyc, czajka, żuraw, czapla siwa i wiele innych.

Gospodarstwo Rybackie Józef Karczewski

Na stawach wzdłuż strugi, wpadającej do Noteci w Drawskim Młynie od wielu wieków prowadzona jest hodowla ryb. Nazwy niektórych ze stawów wzmiankowane były w dokumentach pochodzących z XVI w. Są to stawy typu karpiego o własnych nazwach, takich jak „Staw przy szosie”. „Żydowski Staw”. Na strudze w przeszłości funkcjonował

młyn Zawada, po którym pozostało spiętrzenie wody oraz budynek gospodarczy. Kompleks stawów jest bardzo malowniczy.

Stawy Zawada – kompleks stawów, powierzchnia ponad 50 ha, w tym lustra wody ponad 36 ha.

Hodowane gatunki: karp, amur, lin, karaś.

Ponadto w gminie Drawsko prowadzona jest gospodarka rybacka na następujących jeziorach:

- Gospodarstwo jeziorowe Jezioro Workulskie
- Gospodarstwo jeziorowe Jezioro Orzełek
- Gospodarstwo jeziorowe Jezioro Perskie

JEDZMY RYBY

LESZCZ PO SUWALSKU

100 dag leszcza,
1 dag mąki, 6 dag tłuszczu, 10 dag cebuli, 7 dag marchwi,
5 dag selera, 6 dag pietruszki, 25 dag ziemniaków, 3 dag ketchupu, sól, pieprz.

Rybę filetować, wyporcjować, oprószyć solą, pieprzem, mąką i lekko obsmażyć. Drobno pokrojoną cebulę poddusić na tłuszczu. Dodać pozostałe, pokrojone w kostkę warzywa podlać i dusić na półmiękkko. Włożyć ziemniaki pokrojone w kostkę. Gdy ziemniaki będą miękkie, dodać ketchup, przyprawić do smaku. Włożyć rybę i dusić około 15 min. Podawać z ryżem.

LIN A LA MONATOWA

1 kg lina,
sól, mąka, tłuszcz do obsmażenia, 8 młodych ziemniaków
Sos:
1 cebula, 10 dag pieczarek, 1 łyżka mąki, 1 łyżka masła,
1 szklanka wywaru z włoszczyzny lub bulionu z kostki, 1 kieliszek wytraw-
nego wina

Rybę oczyścić, posolić, pokroić na porcje, obtoczyć w mące i obsmażyć ładnie rumieniąc. Przygotować sos: drobno posiekaną cebulę udusić w maśle razem z pieczarkami pokrojonymi w paseczki. Gdy lekko zrumienią się, posypać mąką, rozprowadzić wywarem i zagotować mieszając. Następnie przelać sos do większego płaskiego rondla, doprawić do smaku solą, wlać wino, włożyć rybę oraz obrane i pokrojone na ćwiartki ziemniaki. Przykryć rondel i dusić na średnim ogniu przez 17-20 min.

Stawy Zawada
Teiche in Zawada

Stawy Zawada
Teiche in Zawada

Stawy Zawada
Teiche in Zawada

Leśny staw
Waldteich

JÓZEFOWI
CHOCISZEWSKIEMU

1837 – 1914

PRZYJACIELOWI LUDU
I MŁODZIEŻY, KTÓRY
PRZEZ POŁ WIEKU
NIESTRUDZENIE SZE-
RZYŁ PISMAMI SWYMI
OŚWIATĘ I BUDZIŁ
ŚWIADOMOŚĆ NARO-
DOWĄ WŚRÓD LUDU
POLSKIEGO

URODZONEMU W CHEŁŚCIE
W DOWÓD PAMIĘCI
RODACY

4 VI 1939

WYBITNE POSTACIE

Józef Noji – urodził się w 1909 r. w Pęcckowie, rozstrzelany w 1943 w obozie koncentracyjnym w Auschwitz. Był przedwojennym polskim lekkoatletą, olimpijczykiem, wielokrotnym mistrzem Polski w biegach długodystansowych. Pracował jako stolarz i tramwajarz warszawski; w okresie okupacji aresztowany przez Niemców i zesłany do Auschwitz. Talent biegacza objawił się w 1932 r., kiedy podjął pracę w miejscowości oddalonej o 24 km od rodzinnej wsi. Pomimo rozpoczynania pracy rano, przebiegał cały dystans od swego domu do pracy. W 1934 r. jako amator pokonał czołówkę polskich biegaczy w Biegach Narodowych na Przełaj. Kolejnym etapem kariery było powołanie do kadry narodowej. Jego największym krajowym rywalem był słynny Janusz Kusociński. W czasie okupacji Niemcy proponowali mu podpisanie Volkslisty dającej liczne przywileje. Podjął działalność w strukturach państwa podziemnego. Aresztowany, zesłany do Auschwitz i tam zamordowany strzałem w tył głowy. Pośmiertnie został odznaczony w 1944 Krzyżem Walecznych.

W swojej małej ojczyźnie Noji został upamiętniony pamiątkową tablicą na kościele w Pęcckowie (1986 r.), obeliskiem w Drawskim Młynie> Ku pamięci biegacza organizowany jest corocznie masowy Bieg imienia Józefa Nojego prowadzący z Drawskiego Młyna przez Pęcckowo, Drawsko, Krzyż, hutę Szklaną do Krzyża.

Józef Chociszewski - urodził się w Chełście w 1837 r. , zmarł w Gnieźnie w 1914 roku. Był pisarzem, autorem licznych książek historycznych o łącznym nakładzie kilku milionów egzemplarzy. Wydawał i redagował gazety w zaborze pruskim i austriackim, organizował stowarzyszenia społeczno – kulturalne. Za swoją działalność był więziony przez władze pruskie.

JEDZMY RYBY

LESZCZ PO FRANCUSKU

1 kg leszcza,
sól, pieprz, 10 dag masła lub margaryny, natka pietruszki

Leszcza posolić, posypać pieprzem, odstawić na 2 godziny w chłodne miejsce. Folię aluminiową wysmarować grubo masłem, włożyć rybę i zawinąć, wstawić na 20 minut do piekarnika. Wyjąć, ostudzić, zdjąć folię, wyłożyć na żaroodporny półmisek, wstawić na 5 minut do piekarnika. Posypać posiekaną natką pietruszki. Położyć kilka kawałków świeżego masła. Podawać z frytkami, surówką z cykorii lub zielonej sałaty z oliwą.

Tablica pamiątkowa Józefa Noji w Pęcckowie
Gedenktafel an Józef Noji in Pęcckowo

Nagrobek proboszcza z Pęcckowa
Grabstein des Pfarrers aus Pęcckowo

Tablica pamiątkowa Józefa Noji w Drawskim Młynie
Gedenktafel an Józef Noji in Drawski Młyn

*Most kolejowy na Noteci w Drawskim Młynie
Eisenbahnbrücke auf der Netze in Drawski Młyn*

*Herb gminy Drawsko
Wappen der Gemeinde Drawsko*

IMPREZY CYKLICZNE

Główne imprezy cykliczne o charakterze lokalnym organizowane są w sezonie letnim i jesiennym. Do najbardziej znanych należą:

- cykliczne spotkania „**Lato w Puszczy Noteckiej**” – imprezy odbywające się w każdej miejscowości w gminie kultywujące folklor i tradycje regionu. Największą imprezą z tego cyklu jest organizowany pod koniec czerwca **Odlotowy Festyn Grzybowy „Grzyby, las wokół nas”**. Celem imprezy jest promocja tradycyjnej sztuki kulinarnej oraz produktów i wytworów regionalnych, a przede wszystkim grzybów. Firmy zajmujące się przetwórstwem runa leśnego eksponują tego dnia swoje produkty, które w sporej części pochodzą właśnie z Puszczy Noteckiej. Cała impreza utrzymana jest w niepowtarzalnym, klimacie, na który wpływ ma Puszcza Notecka oraz otwartość społeczności lokalnej. Główne atrakcje festynu to: wybór Króla i Stolicy Grzybobrania (zwycięzcą zostaje osoba, która dostarczy podczas festynu najcięższy, zdrowy grzyb spośród borowików, gąsek zielonych czy kurek), pokaz sztuki kulinarnej w wykonaniu mistrza (znanego kucharza), konkursy na najsmaczniejsze potrawy przyrządzane na bazie grzybów w kategorii restauracje oraz osoby indywidualne. Tego dnia wyroby rękodzieła ludowego prezentują regionalni miłośnicy sztuki oraz gospodynie sprzedające własne wyroby kulinarne (sery, pieczywo, marynaty, smalec, ogórki, maślanekę itp.). Szczególne miejsce w historii naszego regionu zajmują „pęchowskie kołoco” – ciasta, które ze swojego wyjątkowego smaku znane są w większości naszego województwa i sąsiadującego województwa lubuskiego. Festyn jest imprezą rekreacyjno-sportową. Akcenty sportowe (pojedynek piłki nożnej, konkurencje sportowe) przyciągają miłośników aktywnego trybu życia. Program estradowy jest rozbudowany i dostosowany do idei imprezy. Uczniowie z terenu gminy biorą udział nie tylko w barwnym korowodzie przebierając się za grzybki, ale prezentują tego dnia programy artystyczne odnosząc się do tradycji i zwyczajów regionu gminy, powiatu i Wielkopolski. Podczas odgrywanych inscenizacji można zobaczyć stroje ludowe, usłyszeć charakterystyczną dla regionu gwara, która z pewnością ożywia wspomnienia wśród starszego pokolenia. Dowiadujemy się także, jakie pragnienia rządzą drawskim chłopem i co słychać u naszych sąsiadów z innych powiatów Wielkopolski. Każdego

Park Grzybów Leśnych w Piłce
Pilzpark in Piłka

Park Grzybów Leśnych w Piłce
Pilzpark in Piłka

Park Grzybów Leśnych w Piłce
Pilzpark in Piłka

Park Grzybów Leśnych w Piłce
Pilzpark in Piłka

Park Grzybów Leśnych w Piłce
Pilzpark in Piłka

Park Grzybów Leśnych w Piłce
Pilzpark in Piłka

roku na festyn zapraszana jest gwiazda imprezy. Podczas festynu promują się zespoły muzyczne i utalentowani wokaliści.

- W kalendarzu imprez znalazły się „**Spotkania gwarowe – Pogodej se z nami**”, których ideą jest podtrzymanie charakterystycznej dla nas gwary oraz otwarcie się na inne „naleciałości” regionalne.
- W swoich działaniach samorząd gminy Drawsko pamięta o ważnych osobach, które swoimi sylwetkami zapisały karty historii naszego kraju. Jedną z nich jest olimpijczyk, patriota, człowiek wielkiego serca i umysłu – Józef Noji, na którego cześć organizowany jest corocznie **Notecki Półmaraton i Wieczornica Józefa Noji oraz mały bieg jego imienia.**

JEDZMY RYBY

PASZTET Z RYBY

60 dag ryby /filety/,
1/2 szklanki śmietany, 4 jaja, 2 małe bułeczki namoczone w mleku,
1/2 szklanki groszku, masło, sól, pieprz.

Groszek ugotować. Filety zmiksować w mikserze razem z bułką namoczoną w mleku. Dodać sól, pieprz, jaja, śmietanę i dokładnie wymieszać. Połączyć z groszkiem. Formę do keksu wysmarować masłem i przełożyć do niej masę, po czym wstawić do brytfanny z wodą. Naczynia przenieść do gorącego piekarnika na 45 minut. Gotowy pasztet udekorować kolorowymi warzywami. Można zalać galaretą. Podawać z majonezem wymieszanym z 2 ząbkami rozartego czosnku.

ROLADKI MAZURSKIE Z RYB

100 dag sandacza (lub innej ryby),
5 dag bułki, mleko, 1 jajko, 10 dag cebuli,
4 dag smalcu, 6 dag masła, 2 dag tartej bułki, sól, pieprz, natka pietruszki

Z sandacza zdjąć skórę, wyjąć ości, zemleć. Dodać namoczoną w mleku i odcisniętą bułkę, przesmażoną na smalcu, drobno pokrojoną cebulę, sól, pieprz, jajko. Masę dobrze wyrobić. Formować na desce posypanej bułką tartą prostokąty z masy rybnej grubości 1 cm, ułożyć na środku masło obtoczone w posiekanej natce pietruszki, zwinąć rolady, obtoczyć w bułce tartej i smażyć na rumiano.

Przystań YNDZEL Drawsko

DORIS

*Przystań Yndzel w Drawsku
Anlegestelle Yndzel in Drawsko*

*Grzyby na łące
Pilze auf der Wiese*

*Konie w gospodarstwie Brokowo
Pferde im Agrartourismusbauernhof Brokowo*

KOMUNIKACJA

Przez Gminę Drawsko przebiega droga wojewódzka nr 181 z Czarnkowa do Drezdenka; równolegle do Noteci. Z Chełstu prowadzi droga wojewódzka nr 133 do Sierakowa; ciekawostką jest, że od Borzyska Młyna ma ona nawierzchnię szutrową na odcinku 13 km.

Droga nr 135 łączy Piłkę z Marylinem i dalej z Miałami oraz Wieniem.

Linia kolejowa z Poznania do Szczecina prowadzi przez Drawski Młyn, gdzie znajduje się dworzec kolejowy.

Noteć stanowiąca północną granicę gminy dostępna jest dla małych statków turystycznych; jest częścią drogi wodnej MDW 70

NOCLEGI

Kamiennik

Gospodarstwo agroturystyczne „Rancho Bonanza”

Anna i Zdzisław Piątek, Kamiennik 6, 64-733 Drawsko, tel. 604261664

Kompleks wypoczynkowy o pow. 7 ha. Do dyspozycji gości są konie, staw rybny oraz otwarty basen. Obiekt posiada 35 miejsc noclegowych w pokojach 2, 3, 4 osobowych z łazienkami.

Gospodarstwo agroturystyczne „Brokowo” Stefan Szczepski, Brokowo Kamiennik, 64-733 Drawsko, Tel. 509 495 093; Położone na 11 hektarowej polanie, oddalone 1,5 km od Kamiennika, w sercu Puszczy Noteckiej. Pokoje 2,3 i 4 osobowe; łączna ilość miejsc noclegowych wynosi 28.

Kwiejce

Gospodarstwo agroturystyczne „Leśny Dworek” Jerzy Czekala, Kwiejce 8, 64-734 Chełst, tel. 502 373 876

Gospodarstwo posiada pokoje 2, 3 i 4 - osobowe oraz apartamenty. Do dyspozycji gości: jacuzzi, sauna fińska, sala bilardowa, basen, siłownia, kort tenisowy, kręgielnia, zadaszone miejsce przeznaczone do grillowania na świeżym powietrzu z drewnianymi, solidnymi siedziskami, salon, suszarnię dla grzybów oraz wędzarnię dla ryb. Do dyspozycji jest również łódka na jeziorze oraz rowery górskie. Na życzenie gości organizowane są spływy kajakowe i przejażdżka bryczką.

Rancho Bonanza
Rancho Bonanza

Gospodarstwo agroturystyczne Brokowo
Agrartourismusbauernhof Brokowo

Gospodarstwo agroturystyczne Zieleniec
Agrartourismusbauernhof Zieleniec

*Dom Sportowca w Kwiejcach Starych
Haus des Sportlers in Kwiejce Stare*

*Gospodarstwo agroturystyczne Karpniki
Agrartourismusbauernhof Karpniki*

*Gospodarstwo agroturystyczne Leśny Dworek
Agrartourismusbauernhof Leśny Dworek*

Gospodarstwo eko-agroturystyczne „Karpniki”; Barbara Słoniewska i Aleksandra Ratajczak, Kwiejce 35, 64-733 Drawsko, tel. 601-978-526
e-mail: pocza@kwiejce.pl

Gospodarstwo czynne jest przez cały rok. Pokoje dwu i czteroosobowe oraz tradycyjna – czysto ekologiczna polska kuchnia. Konie, gołębie, przepiórki, ryby, psy, koty zewsząd towarzyszą odwiedzającym. Uwagę przyciąga stajnia dla konika polskiego cała wyłożona boazerią, rozbudowywana na osiem stanowisk. Gospodyni Barbara Słoniewska, biolog z wykształcenia, a przed wszystkim z zamiłowania, jest także tutejszą kucharką. Warzywa i owoce zbiera z własnych upraw. Ryby łowione są z trzech stawów o łącznej powierzchni 35 h, posiadających pierwszą klasę czystości i liczne gatunki ryb.

Ośrodek Wypoczynkowy „Dom Sportowca” w Kwiejcach, 64-733 Kwiejce, Kwiejce 20, **Tel.** 797 956 385. Ośrodek posiada 60 miejsc noclegowych w pokojach 2, 3, 4, 5 – osobowych z oddzielnym węzłem sanitarnym – w wysokim standardzie. Ośrodek działa przez cały rok. „Dom Sportowca” posiada sale konferencyjne, stołówkę, doskonale wyposażone zaplecze kuchenne, bar, plac zabaw dla dzieci oraz ogródek grillowy.

Piłka

Zajazd „Sarenka”; ul. Kościelna 36, 64-733 Piłka, tel. 256 04 28

Miejsce słynące z dobrej, tradycyjnej polskiej kuchni (specjalność zajazdu to wątróbka); Zajazd posiada 15 miejsc noclegowych. Pokoje 1,2 lub 3-osobowe z oddzielną łazienką. Ponadto do dyspozycji klientów „Sarenki” jest sala konferencyjna, miejsce na ognisko, grill, parking na samochody oraz plac zabaw.

Gospodarstwo agroturystyczne „KAJAK”; Marzanna Kowal, Piłka 98a, 64-733 Drawsko

Dla gości 1 pokój 5 osobowy oraz 1 pokój 2 osobowy wraz z łazienką i kuchnią do dyspozycji. W gospodarstwie znajduje się duży ogród przy rzece z altaną, grill, plac zabaw, boisko, możliwość ustawienia namiotów. Na życzenie gości odbywają się spływy kajakowe na rzekach (Miała, Drawa, Noteć, Warta). Gospodarstwo posiada 6 kajaków 2 – osobowych.

GASTRONOMIA

Pęckowo, Karczma „Zagłoba” - 8 miejsc noclegowych oraz sala bankietowa na ok. 120 osób, ul. Powstańców Wielkopolskich 4a,

Piłka, Zajazd Sarenka, ulica Kościelna 36

Kwiejce, bar Czycibór, 25 miejsc, Kwiejce 23 a

Drawsko: Drink Bar , 35 miejsc; Paula ul. Powstańców Wielkopolskich 123, 100 miejsc

Drawski Młyn: Trzynastka Bistro Młyn, ul. Dworcowa 1, posiada 50 miejsc

OFERTA CZASU WOLNEGO

Gmina Drawsko dysponuje dobrze rozwiniętą bazą sportową. Wymienić warto:

- Gminna Sala Gimnastyczna w Drawsku,
- boisko „ORLIK” w Chełście,
- boisko wielofunkcyjne w Pęcownie,
- boisko sportowe z widownią w Drawsku i w Pęcownie,
- boiska sportowe w Drawskim Młynie, Pełczy i Piłce,
- boiska przy szkołach: Gimnazjum w Drawsku, SP w Piłce, SP w Drawskim Młynie,
- prywatny kort tenisowy – ceglasty należący do Zdzisława Piątka w Kamienniku „Rancho Bonanza”,
- kort tenisowy w Drawsku, Drawskim Młynie,
- kort tenisowy z tworzywa sztucznego w Drawskim Młynie,
- boiska do koszykówki w Marylinie, Kwiejcach, Piłce,
- boiska do siatkówki plażowej w Marylinie, Drawskim Młynie, Kamienniku (posiadłość „Rancho Bonanza”), Kwiejcach,
- paintball i miasteczko alpinistyczne – Kamiennik „Rancho Bonanza”.

ŚCIEŻKA EDUKACYJNA MARYLIŃSKI ŚWIAT RYB

Turystyczna atrakcja znajdująca się nad jeziorem Moczydło w Marylinie, przy drodze wojewódzkiej nr 135 biegnącej przez Puszcze Notecką. Teren jest ogólnodostępny, całoroczny. Atrakcyjność krajobrazu,

Maryliński Świat Ryb
Fische Welt in Marylin

Maryliński Świat Ryb
Fische Welt in Marylin

Maryliński Świat Ryb
Fische Welt in Marylin

Park Grzybów Leśnych
Piłzpark

Park Grzybów Leśnych
Piłzpark

Park Grzybów Leśnych
Piłzpark

bliskość lasów Puszczy Noteckiej i jezior, spokój, cisza, ciekawie przygotowane ekspozycje wzdłuż ścieżki parku są atrakcyjnym sposobem na terenowe lekcje biologii dla szkół i przedszkoli, a także zachętą do edukacyjnych wycieczek i spacerów dla rodzin z dziećmi.

„Maryliński świat ryb” to ścieżka edukacyjna, szlak pieszy o długości ok. 600 m. przebiegający wokół jeziora Moczydło w Marylinie. Wzdłuż ścieżki znajdują się realistyczne modele ryb słodkowodnych wraz z częściową imitacją ich naturalnego środowiska. 15 modeli ryb w wymiarach rekordów wędkarskich wykonanych jest z żywicy poliestrowej i włókna szklanego. Opatrzone stosownymi opisami pełnymi ciekawostek, w atrakcyjny sposób pokazują różnorodność i bogactwo okolicznych jezior, oczek wodnych, rzek, strumieni. Ustawione są pojedynczo lub w grupach, tak jak naturalnie występują w swoim środowisku.

Nad jeziorem można obejrzeć okazy ryb, takie jak: lin, okoń pospolity, węgorz europejski, płoć, sandacz pospolity, karaś pospolity, kleń, leszcz, brzana pospolita, sum pospolity, boleń pospolity, jaź, miętus pospolity, karp sazan, szczupak pospolity.

Ścieżka zakłada wykorzystanie istniejącego szlaku pieszego naturalnie wykorzystującego walory terenu, zapewniając minimalną ingerencję w otoczenie. Umowny początek ścieżki stanowi tablica informacyjna przedstawiająca „Życie pod powierzchnią wody w jeziorach i rzekach”; nieco dalej napotykamy na kolejną tablicę opisującą ryby słodkowodne w Polsce. Znajdujące się w pobliżu boisko do koszykówki i siatkówki plażowej, plac zabaw z miejscami wypoczynku dla dorosłych powoduje, że teren ten jest atrakcyjnym miejscem wypoczynku dla całych rodzin.

Pierwszy w Polsce Park Grzybów w Piłce

To szczególne miejsce na obszarze 1 ha Puszczy Noteckiej, w miejscowości Piłka. Główną atrakcją Parku jest ciekawa ścieżka edukacyjno - przyrodnicza, przy której rozlokowane są gigantyczne grzyby i zwierzęta leśne.

Pionierska inwestycja stworzona została przez Samorząd Gminy Drawsko dla wszystkich, niezależnie od wieku w myśl zasady „Bawiąc uczyć, ucząc bawić”. Oddana do użytku 23 czerwca 2013 r., wsparta dofinansowaniem ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach działania 413 „Wdrażanie Lokalnych strategii Rozwoju” objętego PROW na lata 2007-2013 okazała się strzałem w dziesiątkę.

Ustawione wzdłuż ścieżek realistyczne modele grzybów i zwierząt leśnych, opatrzone stosownymi opisami pełnymi ciekawostek, w atrakcyjny sposób pokazują różnorodność i bogactwo okolicznych lasów.

Wycieczka po parku jest dla każdego wędrowca nie tylko niezapomnianym wrażeniem, ale także interesującą i przydatną plenerową lekcją biologii.

Przystań YNDZEL

Marina „Yndzel” to jeden z punktów postojowych na szlaku Noteci, będący skrawkiem malowniczej Gminy Drawsko. Obiekt posiada stanowisko z umocnionym nabrzeżem dla obsługi statku pasażerskiego o długości 20 m i maksymalnym zanurzeniu 1,5 m, miejsca do jednoczesnego swobodnego cumowania dla 30 średnich jednostek. Na terenie przystani znajduje się także pole namiotowe i plaża. W budynku przystani są sanitariaty oraz magazyn sprzętu (rowery miejskie i kajaki) świetlica z wyposażoną kuchnią, tv, kominkiem. Na poddaszu znajdują się (2 pokoje) z miejscami noclegowymi (10 miejsc) z wyjściem na zielony taras na dachu. Istnieje też możliwość podłączenia się do prądu (długi przedłużacz niezbędny). Teren wokół mariny również został zagospodarowany tj. dwie plaże, platforma widokowa, boisko do piłki plażowej, miejsce na ognisko.

MDW E 70

Droga wodna Wisła - Odra projektowana była od połowy XVI wieku. Regulacja Noteci i przystosowanie jej do spławu polskich produktów rolniczych do Szczecina było dyskutowane z Brandenburgią. Po pierwszym rozbiórce polski król pruski Fryderyk II podjął pomysł budowy kanału Brda - Noteć. Miał on łączyć Berlin i Królewiec, był łatwą drogą zaopatrzenia armii pruskiej oraz konkurował z polskim wówczas Gdańskiem. Pierwszy odcinek drogi wodnej o długości 26 km wybudowano w latach 1772 -1774. Ze względu na to, że pierwsza droga wodna była mało sprawna, na przełomie XVIII i XIX wieku przebudowano część śluz na murowane z cegły. Następne ważne przebudowy przeprowadzono w latach 1840-52. Dolną Noteci kanalizowano w latach 1873-82, początkowo realizacja ta była wykonana wadliwie więc od 1891 roku rozpoczęto jej korektę. Wyprostowano wtedy bieg rzeki i wybudowano część śluz w kamieniu i cegle, między innymi śluzę w Drawsku. Kolejne usprawnienia drogi wodnej przeprowadzono na początku XX wieku, wykonano wtedy jazy na odcinku Lipica - Krzyż.

Przystań Yndzel w Drawsku
Anlegestelle „Yndzel” in Drawsko

Przystań Yndzel w Drawsku
Anlegestelle „Yndzel” in Drawsko

Przystań Yndzel w Drawsku
Anlegestelle „Yndzel” in Drawsko

Śluza w Drawskim Młynie
Schleuse in Drawski Młyn

Most kolejowy na Noteci
Eisenbahnbrücke auf der Netze

Śluza w Drawskim Młynie
Schleuse in Drawski Młyn

Po pierwszej wojnie światowej kanał bydgoski znalazł się w Polsce, a reszta drogi wodnej Wisła - Odra została wzdłuż osi przecięta granicą państwową, co osłabiło jej znaczenie. Pomimo to uznano ją za najsprawniejszą i najpiękniejszą sztuczną drogę Rzeczypospolitej. Drogę tę obsługiwały dwie załogi - po południowej stronie polską, po północnej niemiecką.

Zespoły stopni wodnych Drawsko nr 21 i Krzyż nr 22 zbudowane zostały w 1898 i 1913 roku w ramach kanalizacji rzeki Noteci. Składają się one z jazu, śluzy komorowej, budynków mieszkalnych i gospodarczych dla obsługi śluzy i przepławki dla ryb. W zespole stopnia wodnego Drawsko na tamie rozdzielczej znajduje się także budynek administracyjny z budynkiem techniczno magazynowym. Śluzy Drawsko i Krzyż są śluzami komorowymi konstrukcji ciężkiej, wykonanymi z betonu i licowanymi cegłą klinkierową. Wrota wsporne dwuskrzydłowe o konstrukcji stalowej, pokryte jednostronnie blachą stalową; zamykanie i otwieranie wrót odbywa się ręcznie, napełnianie i opróżnianie komory odbywa się również ręcznie przy pomocy kanałów obiegowych znajdujących się w konstrukcji głów śluz. Jaz piętrzy wodę regulując jej poziom na górnym stanowisku oraz służy do przepuszczania wielkich wód płynących ze zlewni rzeki. Przyczółki filary i próg jazu wykonane są konstrukcji betonowej z okładziną ceglana i kamienną. Ma on trzy przęsła, w tym jedno przystosowane do prowadzenia żeglugi. Nad przyczółkami i filarami zbudowany jest jazowy, służący do zakładania i zdejmowania zasuw i kładzenia słupów. Na moście poprowadzone jest torowisko, po którym przesuwany jest żurawik. Śluzy Drawsko i Krzyż są ważnymi elementami w krajobrazie kulturowym doliny rzeki Noteci, związanymi z jej historią i prezentują unikalne wartości historyczne, techniczne i krajobrazowe oraz zachowały zasadę działania, kształt stopnia wodnego od czasu jego budowy.

Na Dolnej Noteci funkcjonuje 14 śluz, w tym 11 na obszarze NGR:

- **Stopień Krzyż – śluza nr 22** (176,20 km). Spad 1,85 m. Śluza stanowi dogodne miejsce postojowe, istnieje możliwość pobrania wody i prądu. Obiekt wybudowano w 1913 r. tel. 67 256 42 54
- **Stopień Drawsko –śluza nr 21** (170,97 km). Spad 1,6 m. Obiekt wybudowano w 1898 r. tel. 67 256 96 41
- **Stopień Wieleń – śluza nr 20** (161,50 km). Spad 1,93 m. Obiekt wybudowano w 1913 r. tel. 67 256 10 65
- **Stopień Wrzeszczyna – śluza nr 19** (155,53 km). Spad 1,55 m. Obiekt wybudowano w 1913 r. tel. (0-67) 256 10 96

- **Stopień Rosko – śluza nr 18** (148,84 km). Spad 1,53 m. Siedziba Nadzoru Wodnego w Lipicy. Obiekt wybudowano w 1898 r. tel. 67 256 37 27
- **Stopień Mikołajewo –śluza nr 17** (143,14 km). Spad 1,97 m. Obiekt wybudowano w 1913 r. tel. 67 255 18 13
- **Stopień Pianówka – śluza nr 16** (136,21 km). Spad 2,18 m. Obiekt wybudowano w 1915 r. tel. 67 255 31 96
- **Stopień Lipica – śluza nr 15** (128,33 km). Spad 1,69 m. Obiekt wybudowano w 1895 r. tel. 67 255 16 06
- **Stopień Romanowo – śluza nr 14** (122,66 km). Spad 1,59 m. Obiekt wybudowano w 1912 r. tel. 606 77 41 43
- **Stopień Walkowice –śluza nr 13 (117,73 km). Spad 1,84 m. Obiekt wybudowano w 1913 r. tel. 606 77 41 42**
- **Stopień Nowe – śluza nr 12** (111,86 km). Spad 1,71 m. Obiekt wybudowano w 1896 r. Przy jazie bunkier z czasów II wojny światowej. tel. 67 284 01 32

JEDZMY RYBY

WIGILIJNA ZUPA RYBNA

1,5 kg różnych ryb słodkowodnych,
 1 szklanka oleju, 2 szklanki białego wina, 1 porcja włoszczyzny,
 2 ząbki czosnku,
 1 cebula, szczypta szafranu, 1 pomidor, 1/2 łyżeczki suszonego tymianku,
 1 listek laurowy, 5 ziaren ziela angielskiego, 5 ziaren czarnego pieprzu, sól,
 5 dag startego parmezanu lub sera tyłżyckiego.

Ryby sprawić, oczyścić, opłukać, pokroić na dzwonka. W rondlu rozgrzać olej, wrzucić obraną, pokrojoną cebulę oraz obrany i zmiążdżony czosnek. Podsmżyć nie rumieniąc, dodać ryby i dusić 15 minut, mieszając drewnianą łyżką. Włoszczyznę obrać, umyć, rozdrobnić, zalać 2 litrami wody i ugotować wywar. Do garnka z rybami wlać wino, 2 litry wywaru z warzyw, dodać przyprawy korzenne, tymianek i gotować wszystko na małym ogniu 1 godzinę. Następnie zupę przecedzić, a ryby przetrzeć przez sito. Doprawić szafranem, solą i pieprzem. Podawać w filiżankach, z dodatkiem grzanek. Ser do posypania zupy podać w osobnym naczyniu. Jeżeli po wigilii zostanie jej trochę, można ją zaprawić śmietaną, posypać siekaną pietruszką i podać z łazankami lub drobnym makaronem.

*Na noteckiej śluzie
An der Netzeschleuse*

*Notek w Pianówce
Netze in Pianówka*

*Stopień piętrzący Rosko
Stauwehr in Rosko*

*Droga koło Kwiejc Nowych
Weg bei Kwiejce Nowe*

19

4

Fundacja Centrum Aktywności Obywatelskiej
Wydawnictwo Kresy Zachodnie